

De Klapperman

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK

DER
NEEDERLANDEN.

BIJENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

TWAALFDE DEEL.

W. J.

T. Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.

1849.

Bijdragen tot de geschiedenis van Woudenberg - november 1993

Woudenberg, beschreven door A.J. van der Aa

Bewerkt door H. Schouten

Als we door het dorp Woudenberg lopen, fietsen of rijden dan passeren we regelmatig voor ons vanzelfsprekende interessante objecten. Gedacht wordt aan: Huize Geerestein, Klein Geerestein, De Pyramide van Austerlitz, de Hervormde kerk, het hek van Groenewoude of Lambalgen, enzovoort. We realiseren ons dan niet dat achter elk monument een geschiedenis ligt.

Het is jammer dat Woudenberg nog maar weinig mooie oude plekjes uit het verleden over heeft. Over het monumentenbeleid van Woudenberg in de ons achterliggende jaren zijn de meningen verdeeld. Als voorbeeld wordt genoemd "De Schans". De één vindt de huidige "Schans" mooi, de ander neemt het als een gegeven tot zich en een derde vindt het afschuwelijk dat er weer een stukje aanwijsbare historie onttrokken is.

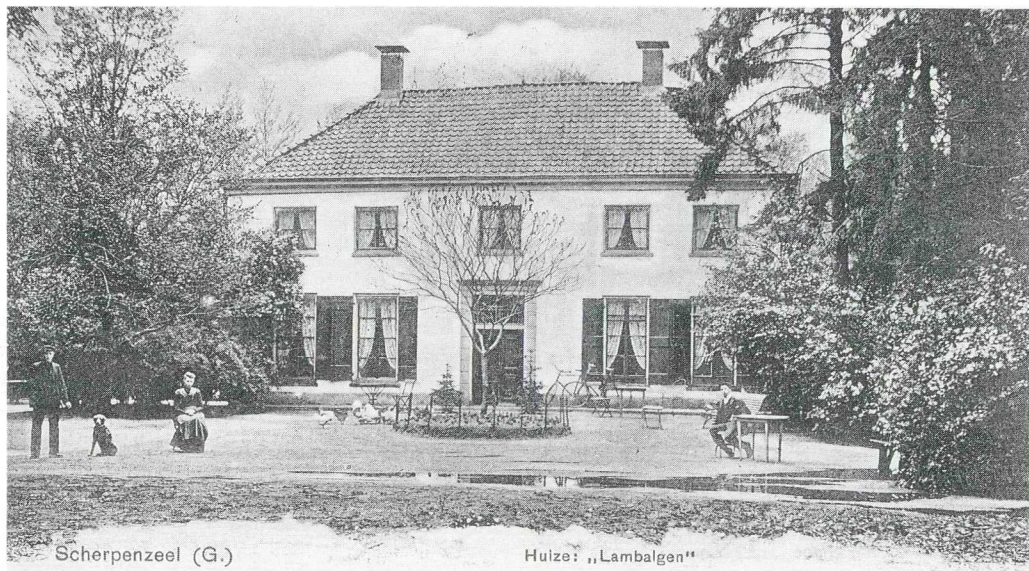
Menig Woudenberger weet niet, hoewel er al zoveel verdwenen is, dat ons dorp zeer

rijk is aan geschiedenis. Als voorbeelden worden genoemd de historie van: Kasteel Groenewoude, Kasteel Lichtenberg, Huize Lambalgen, Kasteel Woudenberg.

Eén gebied in onze gemeente, namelijk Henschoten, staat vermeld in een oorkonde van Karel de Grote van 8 juni 777. Volgens deze oorkonde werden Lisiduna en een viertal "foreesten", genaamd Hengistscoto, Fornhese, Widoc en Mocoorth, aan de St. Maartenskerk in Utrecht geschonken.

Al de genoemde geschetste objecten met een aantal andere voor ons bekende plaatsen van de gemeente Woudenberg worden in deze Klapperman uiteengezet.

Als bron is het "Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden van A.J. van der Aa" gebruikt. Dit woordenboek omvat een veertiental delen, uitgegeven tussen 1839 en 1851 en beslaat ruim 11.000 pagina's.

Scherpenzeel (G.)

Huize: „Lambalgen“

Het landgoed "Lambalgen" wordt al genoemd in 1415. Het huis werd vermoedelijk in het begin van de vorige eeuw gebouwd. Op 18 februari 1953 werd het huis door brand geheel verwoest. Nu staat er op het prachtige beboste terrein slechts een als zomerhuis ingericht koetshuis. Deze kaart werd in 1904 gefrankeerd. (Coll. H. Schouten).

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK
DER
NEDERLANDEN,
BIJEENGEBRAGT
DOOR

A.J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN

1849.

Geerestein

Geerestein (Huis), Geerenstein of Gerestein, ridderhofstad in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement, kanton en 2 uur Zuid ten Oosten van *Amersfoort*, gemeente en 10 minuten Noord van Woudenberg, in het gehucht *Geerestein*.

Deze ridderhofstad, waartoe, volgens de oude brieven, onder anderen, de grove en krijtende tienden onder het Leusder Hertveld, Zuurbroek, en de smalle tienden van Leusden, Velddorp en Leusderbroek, behooren, is eene der fraaiste en vermakelijkste lustplaatsen der provincie Utrecht, zoo uit hoofde van het prachtig nieuwerwets, in het jaar 1834, bijna geheel herbouwd heerenhuis, als van wege de sierlijkheid en uitgestrektheid der plantaadje. Het gebouw, hetwelk uit drie verdiepingen, allen met schuiframen voorzien, bestaat, pronkt inzonderheid, met eene bij uitstek fraaije frontespies met het wapen van Geerestein. In het midden, boven die frontespies, zag men vroeger een borstbeeld van Diana en ter wederzijden daarvan, twee vazen, doch deze zijn bij den herbouw in het jaar 1834 weggenomen.

Men gaat op het voorplein door een ijzeren hek, en vindt, eer men in het huis treedt, de stallingen ter regter- en ter linkerhand. Geerestein was reeds voor het jaar 1400 bekend en, zoo men meent, bezeten door een geslacht van dien naam, waarvan eene erfdochter Gisberta van Geerestein genoemd, het huis zou overgebracht hebben in het geslacht der Heeren van Zuilen van Nyveld. Wat hier van zij, zeker is het, dat Steven van Zuilen van Nyveld in het jaar 1477, door David van Bourgondië, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, daarmede is beleend geworden. In het geslacht van dien Heer is het gebleven tot in het jaar 1648, wanneer het, bij den dood van Margaretha van Zuilen van Nyveld, Vrouwe van Jan van de Vegt, gekomen is aan hare dochter Theodora van de Vegt, gehuwd aan Jasper van Lijnden. Zij liet het, bij haar overlijden, na aan haren zoon Steven van Lijnden, wiens weduwe Anna Maria de Marez, in het jaar 1711, de beleening ont-

ving. Door het huwelijk van hare dochter met Jonkheer Jakob Hendrik, Graaf van Rechteren, Heer van *Westerveld*, is het vervolgens aan dien Heer gekomen en, door hem, overgedragen op zijn zoon, Adolf Hendrik, Graaf van Rechteren, die er in het jaar 1763 mede beleend werd. Geerestein behoort onder die hofsteden, welke, in het jaar 1536, door de Staten, voor riddermatig zijn verklaard.

Deze ridderhofstad wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Hendrik Daniel Hooft, Ambachtsheer van *Woudenberg* en *Geerestein*, tevens Heer van *Groenewoude*, woonachtig te Amsterdam en des zomers zijn verblijf houdende op Geerestein. Zij beslaat, met de daartoe behorende gronden, uitmakende de voormalige ambachtsheerlijkheid Geerestein, eene oppervlakte van 250 bunder, 37 vierkante roeden en 13 vierkante ellen. Wegens dit huis, dat aan de provincie Utrecht leenroerig was, zijn drie Heeren uit het geslacht Van Zuilen van Nyveld, en twee uit dat Van Lijnden, in het lid der Edelen en Ridderschappen beschreven geweest; namelijk, in het jaar 1582, Jonkheer Jacob van Zuilen van Nyveld tot Hoevelaken; in het jaar 1597, Jonkheer Jacob van Zuilen van Nyveld tot Hoevelaken; in het jaar 1606, Jonkheer Arent van Zuilen van Nyveld; in het jaar 1642, Jonkheer Jasper van Lijnden, en in het jaar 1695, Jonkheer Steven van Lijnden.

Geerestein

Geerestein, gehucht in het *Overkwartier* der provincie *Utrecht*. Zie Geerestein.

Geerestein

Geerestein, Geerenstein of Gerestein, gehucht in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement, kanton en 2 uur Zuid ten Oosten van *Amersfoort*, gemeente en 10 minuten Noord van *Woudenberg*.

Dit gehucht, hetwelk vroeger een afzonderlijk geregt uitmaakte, was vóór 1614 vereenigd met *Woudenberg*, en heete het Nieuwe geregt en Woudenberg het Oude.

In dat jaar werd het aan Jonker Aernt van Zuylen van Nyeveld, als eene afzonderlijke

Geerestein, het enige adellijke huis dat in Woudenberg nog overeind staat. Deze Ansichtkaart stamt uit de jaren twintig van deze eeuw. (Coll. H. Schouten).

ambachtsheerlijkheid, ter leen gegeven door de Staten, terwijl, in hetzelfde jaar, Zuiderbroek daarbij gevoegd werd.

Het telt 30 huizen, bewoond door 41 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van 170 inwoners.

Men heeft er de ridderhofstad Het Huis Geerestein.

Het huis Geerenstein

Geerenstein (Het huis), adellijk huis in het Overkwartier der provincie *Utrecht*, Zie Geerestein (Het Huis).

Geerestein en-Zuidbroek

Geerestein-en-, heerlijkheid in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement en kanton *Amersfoort*, gemeente *Woudenberg*; palende Noord aan de heerlijkheid Leusden, Oost en Zuid aan Woudenberg, West aan Woudenberg en Leusden.

Deze heerlijkheid bevat de gehuchten Geerestein, Zuidbroek en Neder-Ekeris, be-

slaat eene oppervlakte van 350 bunder, 90 vierkante roeden en 75 vierkante ellen, telt 35 huizen, bewoond door 46 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van 200 inwoners, die meest hun bestaan vinden in tabaksteelt en landbouw.

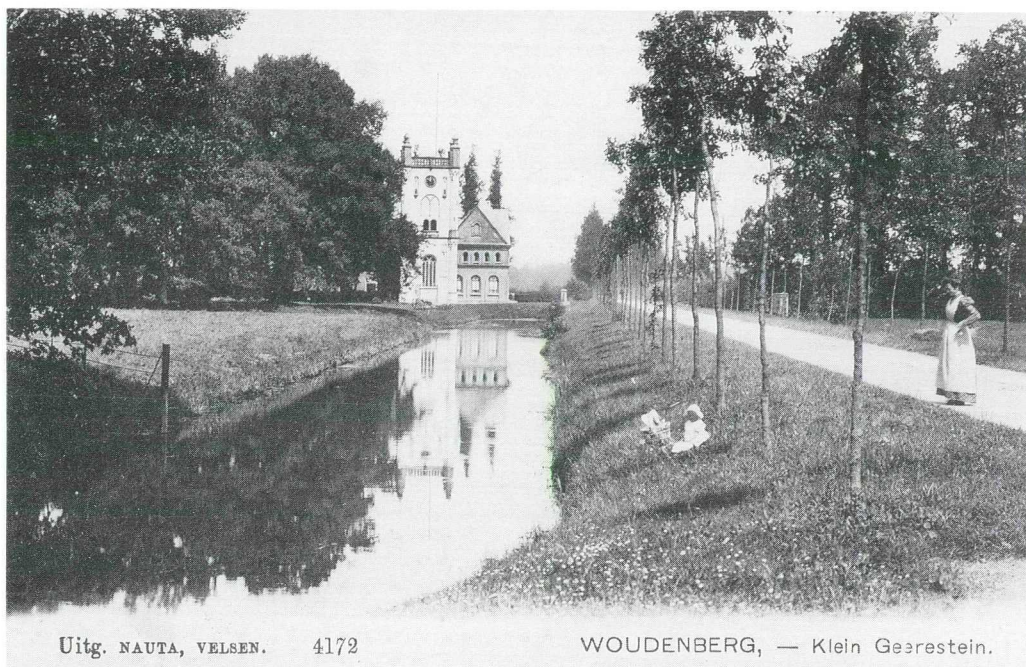
De inwoners, die allen Hervormd zijn, behooren tot de gemeente van *Woudenberg*.

De heerlijkheid wordt thans in eigendom bezeten door den voorzegenen Jonkheer Hendrik Daniel Hooft.

Groenewoude

Groenewoude, anders Woudenberg, ridderhofstad in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement, kanton en 2 uur Zuid ten Oosten van *Amersfoort*, gemeente en 1/4 uur Noord Oost van *Woudenberg*.

Deze adellijke hofstad schijnt gesticht te zijn in het jaar 1382, door Willem van Groenewoude, in de plaats van het kasteel Woudenberg. Hij zal er zekerlijk ook zijnen naam aan gegeven hebben. Zijne nazaten had-

Uitg. NAUTA, VELSEN. 4172

WOUDENBERG, — Klein Geerestein.

Op deze Ansichtkaart "Klein Geerestein", waarvan de boerderij in 1938 en de toren in 1849 werd gebouwd. Gedateerd 1911. (Coll. H. Schouten).

den het in bezit tot het jaar 1459, wanneer het door Lubbert en Gerrit van Groenewoude overgegeven werd ten behoeve van Ernst Taets van Amerongen.

In het geslacht van dezen Heer is het huis gebleven, tot dat Willem Taets van Amerongen, Heer van *Giessenburg*, het, in het jaar 1643, aan den Leenheer opdroeg, ten behoeve van Maria de Hondeling, weduwe van Dirk van Eck van Pantaléon, Heer van *Lauwenregt en Oud-Broekhuizen*, die het, ten zelfden dage, op haren zoon Gerard van Eck van Pantaléon, Heer van *Oud-Broekhuizen*, overdroeg. Haar zoon Bertrand van Eck van Pantaléon gaf het huis, in het jaar 1670, over aan Hendrik Jakob van Tuyl van Serooskerke, Heer van *Zuilen*, door wien het, in het volgende jaar, opgedragen werd ten behoeve van Megteld van Reede van Renswoude, weduwe van Gijsbert van Hardenbroek, welke het terstond wederom overgaf aan haren zoon Gijsbert Johan van

Hardenbroek, die, wegens deze ridderhofstad, in het jaar 1674, als Lid der Edelen en Ridderschap der provincie Utrecht, beschreven werd.

Hij verkocht Groenewoude naderhand aan den Heer Bartholomeus de Gruyter, Raad in de Vroedschap der stad Utrecht, in het jaar 1682, welke met dit huis verlijd is. In diens geslacht bleef het tot in het jaar 1836, toen het door eene zijner nazaten Gerarda Alexandrina Bols, verkocht werd aan Jonkheer Hendrik Daniel Hooft, tevens Ambachtsheer van *Woudenberg* en Heer van *Geerestein*, woonachtig te Amsterdam. Groenewoude was, als een Gaasbeeksleer, aan de provincie Utrecht leenroerig, en in het jaar 1537, bij de Staten, als riddermatig aangenomen, wanneer Amelis Uten Eng, als in huwelijk hebbende Johanna Taets van Amerongen, weduwe van Johan Borre van Amerongen, daarvan bezitter was. Het doet zich voor als een ouderwetsch gebouw, met

drie scherpe gevels, liggende in eenen ruimen vijver, omringd van aangename lanen en bosschaadjen. Boven den regtervleugel stond vroeger eene spits, van eenen dikken appel voorzien, doch deze is bij het herbouwen van het huis, in het jaar 1838, verdwenen.

Deze hofstad beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 36 bunder, 98 vierkante roeden en 30 vierkante ellen. De riddermatige jagt, daarbij behorende en loopende over Ekeris, beslaat ruim 150 bunder. De Heer van Groenewoude heeft ook het regt, door het bestuur van Woudenberg, schouwe te doen houden over de Ekerisserdijk.

Hengest-schote

Hengest-schote, plaats, voorkomende in eenen giftbrief, waarbij Keizer Karel de Groote, in het jaar 777, deze plaats gaf aan Albericus, den vierden Bisschop van Utrecht. Het wordt aldaar een foreest genoemd, niet ver van den oorsprong des Eemstrooms.

Sommigen houden het voor de tegenwoordige buurt Eeschoten, op de Neder-Veluwe, andere voor het dorp Bunschoten, in de provincie *Utrecht*.

Hengest-schote

Hengest-schote, dat in het lands *Flehite* gelegen was, is thans een adellijk huis onder *Woudenberg*, Henschoten genaamd.

Dit adellijk huis wordt thans in eigendom bezeten door de erven van Jonkheer Mr. H.M.A.J. van Asch van Wijck, Staatsraad, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal enzovoort, die alhier den 31 Julij 1843 overleden is.

Henschoten

Henschoten, adellijk huis in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement, kanton en 2 uur Zuid ten Oosten van *Amersfoort*, gemeente en 15 minuten Noord Oost van *Woudenberg*.

Dit adellijk huis wordt thans in eigendom bezeten door de erven van Jonkheer Mr.

H.M.A.J. van Asch van Wijck, Staatsraad, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal enzovoort, die alhier den 31 Julij 1843 overleden is.

Lichtenberg

Lichtenberg, voormalig adellijk goed in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement, kanton en 2 uur Zuid ten Oosten van *Amersfoort*, gemeente en 10 minuten Zuid van *Woudenberg*.

Men ziet er thans niets meer van dan de grachten. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande thans nog eene oppervlakte van 11 bunder, 20 vierkante roeden en 66 vierkante ellen, worden thans in eigendom bezeten door den Heer A. Lagerwey, woonachtig te Rotterdam.

Lichtenberger-beek

Lichtenberger-beek, water, provincie *Utrecht*, hetwelk in de Rheensche-veenen ontstaande, in eene noordwestelijke strekking langs de huizen Ginkel en Lichtenberg en het dorp Woudenberg loopt, onder welk laatste zij de Schoonderbeeksche-Grift opneemt; voorts in eene noordelijke rigting naar Amersfoort vliet en daar met andere beken de *Eem* vormt.

Piramide van Austerlitz

Piramide van austerlitz, piramide van aarde en zoden in het *Overkwartier* der provincie *Utrecht*, gemeente en 1 uur Noord-Oost van *Zeyst*, in het gehucht *Austerlitz*.

Deze piramide werd in het jaar 1805 door de krijgslieden, welke onder den Franschen Generaal Marmont aldaar gecampeerd waren, ter eere van Keizer Napoleon opgericht. Zij was vierkant, iedere zijde van de basis ruim 31 ellen lang en de hoogte bedroeg ruim 23 ellen. Geheel dat ligchaam bestond uit op elkander gestapelde heizoden. Van den grond tot ongeveer 2 ellen hoog was een basement; voorts waren de zoden schuins en trapswijze aangebragt, zoo dat men rondom daar langs naar boven kon klimmen. Uit het midden van het bovenvak of de afsnijding der piramide, welk vak

met een hek omgeven was, rees eene vierkante steenen kolom, van ruim 12 ellen hoog, waarin een wenteltrap gemaakt was, langs welke men kon komen tot boven in de kolom, waarop een spits stond; terwijl in elke zijde van die spits een venster was, uit welke vensters men gevolgelyk een uitgestrekt gezigt had.

In ieder der fronten van het basement der piramide was eene zerk geplaatst, welke van opschriften in de Fransche taal, den lof van den Keizer vermeldende, voorzien waren.

Rondom de piramide was eene drooge gracht gegraven, over welke eene brug lag, zoo dat men niet dan daarover tot de piramide kon naderen.

De trapswijze vorm is nu niet meer zichtbaar, maar geheel vernietigd, met uitzondering dat de oprijd naar het basement, en wel aan den kant van den na te melden dam, nog kenbaar is.

Een wel onderhouden pad slingert nu van den grond af naar boven, zijnde die slingering namelijk, bij wijze van schroefdraad, om den heuvel heen.

Van de zerken is niets meer te vinden; naar men wil zouden die met de omwenteling van 1813 verwoest zijn.

Het hek en de kolom bestaan mede niet meer; doch er staat op het vlak eenen vierkanten rieten koepel of huisje, met een aan vier zijden schuins opgehaald, even over de vier zijden van het huisje overhangend, dak, zoo als zulks gewoonlijk plaats grijpt.

De deur is naar de zijde van Woudenberg; aan de andere drie zijden is een vierkant venster, doch zonder glas, maar met luikwerk. In dezen koepel staat eene tafel, welke tot blad heeft eene zerk, waarop men leest:

A L'AUGUSTE EMPEREUR DES
FRANÇAIS
NAPOLEON 1er,
PERE DU PEUPLE ET DE L'ARMÉE.
SES ENFANTS DU CAMP D'UTRECHT.

De bekende pyramide van Austerlitz staat in de gemeente Woudenberg. Omstreeks 1920. (Coll. H. Schouten)

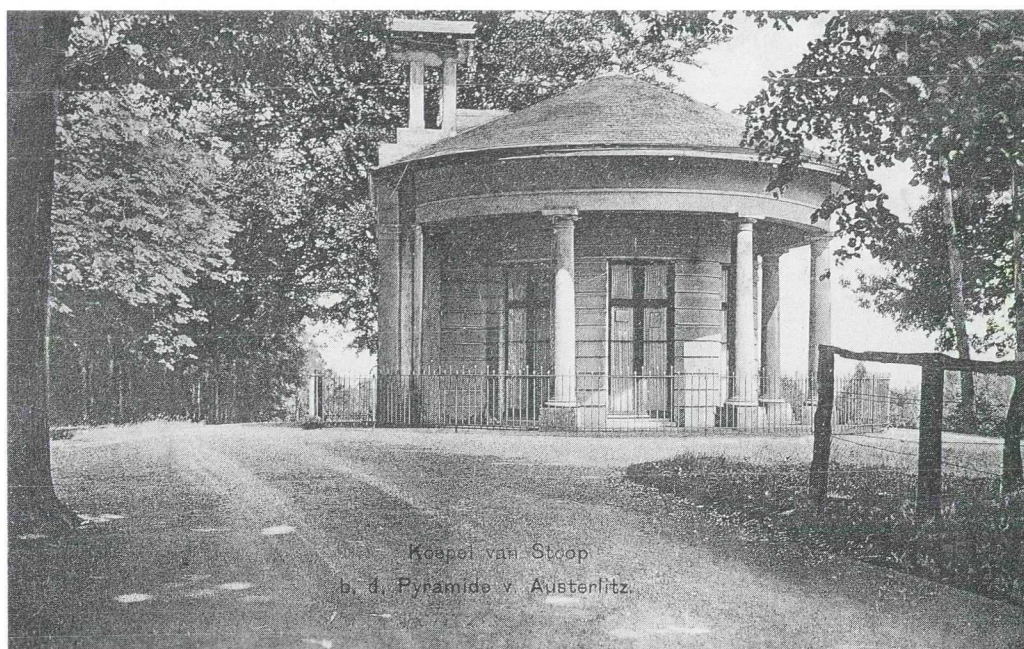
(dat is: Aan den doorluchtigen Franschen Keizer Napoleon *den Eerste*, den vader van zijn volk en van het leger, door zijne kinderen uit het kamp bij Utrecht).

De sleutel van dit huisje ligt in het herbergje; voor een footje staat de toegang open. Des verkiezende kan men de ververschingen uit de herberg daar gebragt krijgen. Om het huisje staan eenige weinige boompjes. De gracht is nog kenbaar; de brug is weg en onlangs door eenen dam vervangen.

Roffelaar

Roffelaar, boerenhofstede in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement, kanton en 2 uur Zuid ten Oosten van *Amersfoort*, gemeente en 35 minuten Noord Oost van *Woudenberg*.

Deze hofstede beslaat, met de daartoe be-

Koepel van Stoop
b. d. Pyramide v. Austerlitz.

Op de top van de Utrechtse Heuvelrug ligt de Koepel van Stoop. Dit gebouwtje wordt genoemd naar Johannes Bernardus Stoop (1751 - 1856), firmant van het bankiershuis Hope & Co in Amsterdam en tevens grondbezitter en ontginner. 1926. (Coll. H. Schouten).

hoorende gronden, eene oppervlakte van 49 bunder en 54 vierkante roeden, en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer van Naamen, woonachtig te Amsterdam.

In de nabijheid is in het jaar 1785 eene versterkte post, tot de linie van de Greb behorende, aangelegd, en daarbij zal in de kade eene uitwateringssluis gebouwd worden.

Rumelaar

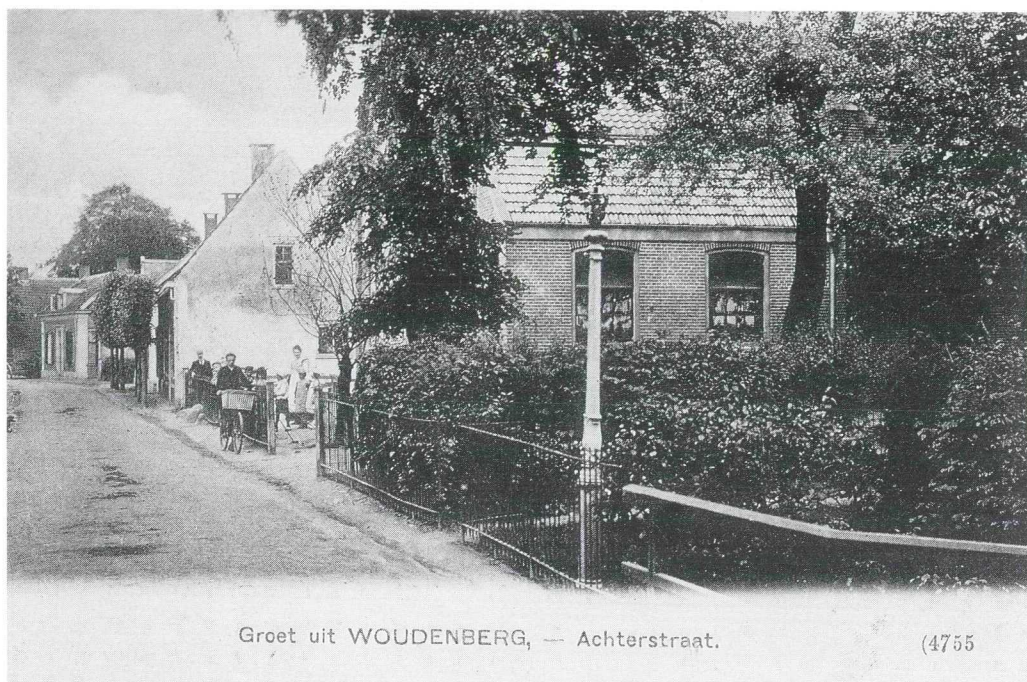
Rumelaar, buurt in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement, kanton en 2 uur Zuid ten Oosten van *Amersfoort*, gemeente en 1/2 uur Zuid-Oost van *Woudenberg*.

Deze buurt, welke haren naam ontleent van een vroeger aldaar gestaan hebbend adellijk huis (zie het volgende artikel), bestaat uit vier hofsteden, met ruim 50 inwoners.

Rumelaar

Rumelaar, voormalig adellijk huis in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement, kanton en 2 uur Zuid ten Oosten van *Amersfoort*, gemeente en 1/2 uur Zuid-Oost van *Woudenberg*.

De juiste plaats, waar het gestaan heeft, is niet meer met zekerheid op te geven. Juist ter zijde van de buurt Ruimelaar is eene hofstede, Groot-Landaas genaamd, wier grachten zouden doen vermoeden, dat hier vroeger het huis Rumelaar zou gestaan hebben; deze hofstede is groot 57 bunder, 36 vierkante roeden en behoort aan J.W. Baron Gulcker, wonende thans in de Pruisische provincie Rijnland. Even verder en in eenen driehoek met deze hofstede, zijn twee andere hofsteden, de Groot-Lageweide en Oudenhorst genaamd, wier bouw met Groot-Landaas mede overeen-

Tegenwoordig de Schoolstraat. Rechts nog een gedeelte van de oude openbare school. In het eerste huisje was jarenlang de rijwielhandel van Bruggink gevestigd en daarvoor de kleermakerij van Honders. Circa 1915. (Coll. H. Schouten).

komt, en even zo, bij eene kromming des wegs, gelegen zijn.

De Schilt

Schilt De, of Het Schilt, voormalig adellijk goed in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement, kanton en 2 uur Zuid-Oost van *Amersfoort*, gemeente en West en Zuid van en aan het dorp *Woudenberg*.

Men ziet er thans niets meer van dan de grachten. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 8 bunder, 50 vierkante roeden en 40 vierkante ellen, worden thans in eigendom bezeten door verschillenden.

De Schilt is waarschijnlijk hetzelfde als het Huis-Woudenberg, dat reeds in 1353 door Bisschop Jan van Arkel werd gesloopt. -Ten minste De Schild heet eene streek lands ten Zuiden en Westen van het dorp, grenzende

aan de plaats, waar het slot Woudenberg stond, terwijl men aldaar nog vele steenen opdelft, waaronder zeer ouden.-

Zoo bezit de Heer Burgemeester van Woudenberg er een, eene soort van vier-schaar voorstellende, die zeer oud schijnt te zijn.

De vroegere bezitters van dit voormalig adellijk goed, moeten zeer magtig geweest zijn, alzoo, volgens de overlevering, een hunner den Bisschop van Utrecht durfde uittarten.

De overlevering bestaat ook dat de Heer van De Schilt durfde schrijven op zijne poort:

*Ik ben Heer van De Schildt
Bisschop van Utrecht, doe wat gij wilt.*

De Schoonerbeeksche-grift

Schoonerbeeksche-grift (De), ook wel enkel,

De Dorpsstraat in de richting van De Poort. Afgestempeld in 1904. (Coll. Stichting De Boom).

hoewel verkeerdelijk, De Schoonderbeek of de Schoonerbeek genoemd, water op de *Veluwe*, provincie *Gelderland* en in *Eemland*, provincie *Utrecht*.

Dit water ontspringt op de *Veluwe* en vloeit door den Slaperdijk, waardoor zij in de provincie *Utrecht* komt. Het liep vroeger voorts door Woudenberg; ontving daar den naam van Lichtenbergsche of Woudenbergische grift; liep vervolgens door de Lensbroekse buurt, en ontlastte zich, bij het goed den Heiligenberg, in de *Heiligenbergerbeek*.

Het werd gegraven door Gilbert van Schoonbeke, een Antwerpenaar, op vergunning van Keizer Karel V, om daardoor den turf uit 200 morgen (170 bunder, 31 vierkante roeden en 31 vierkante ellen) veenland, die hij op de *Veluwe* had gekocht, naar Amersfoort en zoo vervolgens door de Eem te vervoeren, werd, op verzoek van Woudenberg, op last der Staten van Utrecht, in 1599 reeds bij het begin van dat dorp ge-

dempt, doch voert nog het water van een gedeelte onder Maarsbergen en Maarn af, tot aan de brug in den straatweg van Woudenberg naar Zeyst, alwaar ook dat van de Heigraaf door eenen duiker daarin uitwatert.

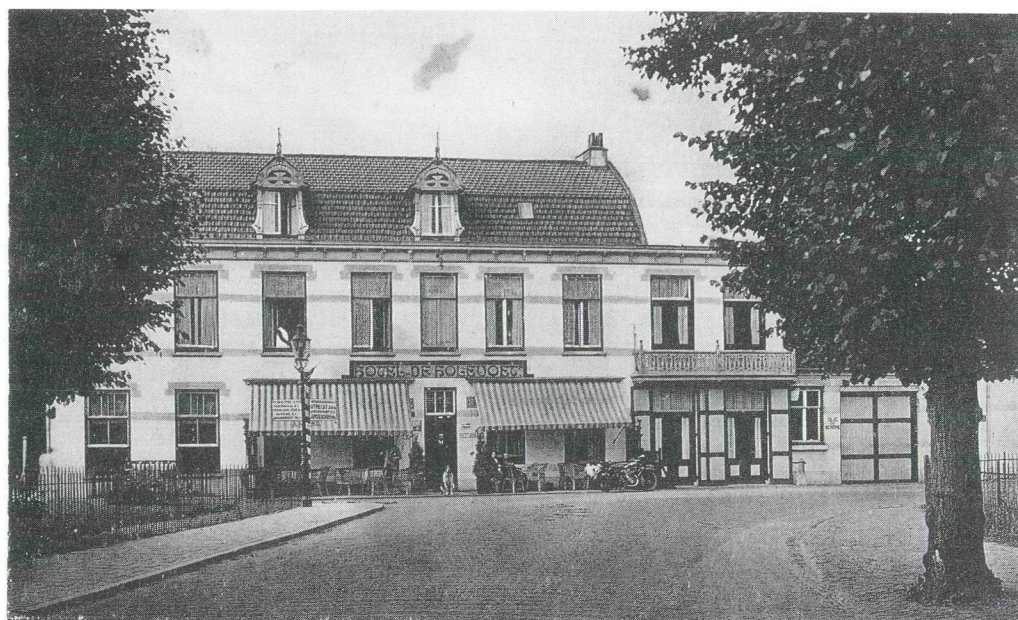
De Steen

Steen (De), voormalig kasteel in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement, kanton en 2 uur Zuid ten Oosten van *Amersfoort*, gemeente *Woudenberg*.

Dit kasteel is in het jaar 1353 verwoest. De plaats, waar het gestaan heeft, wordt nog de Steen genoemd.

Woudenberg

Woudenberg, gemeente in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement en kanton *Amersfoort* (6 kanton district, 7 militie kanton, 3 schooldistrict); palende Noord West en Noord aan de gemeente Leusden, Oost aan de Geldersche gemeente Scherpenzeel en Barneveld en aan de gemeente Renswoude, Zuid Oost aan Amerongen,

Hotel de Holevoet

Hotel "De Holevoet" in Scherpenzeel lag tot de grenswijziging van 1 januari 1960 in de gemeente Woudenberg. In de meidagen van 1940 werd dit hotel geheel verwoest. Deze Ansichtkaart werd in 1939 verstuurd (Coll. H. Schouten).

Zuid aan Leersum en Maarn, West aan Maarn, Zeyst en Leusden.

Deze gemeente bevat de voormalig afzonderlijke heerlijkheid Woudenberg en Geerestein, en daarin het dorp Woudenberg en het gehucht Geerestein, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3810 bunder, 17 vierkante roeden en 68 vierkante ellen, waaronder 3758 bunder, 91 vierkante roeden en 51 vierkante ellen belastbaar land, telt 287 huizen, bewoond door 366 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van 1920 inwoners, die meest in graanbouw en tabaksteelt hun bestaan vinden.

Voorts heeft men er 3 wolkamerijen, 1 weverij van wollen-paarden en andere singels, welke thans nog al sterk gezocht worden; ook zijn er nog eenige zeer geringe weefgetouwen.

De Hervormden, die er 1890 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gemeente uit, welke tot de klassis en ring van Amersfoort behoort.

De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Cornelis Janssens, die in het jaar 1539 afgezet werd.

De Roomsche Katholijken, van welken men er ongeveer 50 telt, parochiëren te *Achterveld*. De vier Israëlieten, die er wonen, behooren tot de ringsynagoge te Amersfoort.

Het wapen dezer gemeente is hetzelfde als dat van de heerlijkheid Woudenberg.

Woudenberg

Woudenberg, voormalig afzonderlijke heerlijkheid in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement en kanton *Amersfoort*, gemeente *Woudenberg*; palende Noord-West aan de

heerlijkheid Geerestein, Noord aan de heerlijkheid Leusden, Oost aan de Geldersche gemeente Scherpenzeel en Barneveld en de heerlijkheid Renswoude, Zuid aan de heerlijkheid Ginkel en Zuilenstein, West aan Maarn en Zeyst.

Deze heerlijkheid bevat het dorp *Woudenberg*, benevens eenige verstrooid liggende huizen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 3459 bunder, 46 vierkante roeden en 95 vierkante ellen, waaronder 3410 bunder, 40 vierkante roeden en 05 vierkante ellen belastbaar land, en telt 252 huizen, bewoond door 320 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van 1720 inwoners, die meest in den tabaksteelt hun bestaan vinden, en onder welke 1690 Hervormden, ongeveer 30 Roomsch Katholijken en vier Israelieten. Men heeft in deze heerlijkheid ééne school.

Deze heerlijkheid werd in de vorige eeuw bezeten door Jonkheer Adolf Hendrik, Grave van Rechteren, Heer van *Geerestein-en-Woudenberg*, thans is zij eigendom van Jonkheer Hendrik Daniel Hooft, woonachtig te Amsterdam.

Het dorp Woudenberg, in de wandeling Wouwenberg geheeten, ligt 5 uur Oost van Utrecht, 2 uur Zuid ten Oost van Amersfoort, aan den klinkerweg, welke van het dorp Zeyst, bijna regt toe, naar het Geldersche dorp Scherpenzeel loopt; terwijl de klinkerweg van Amersfoort naar Maarsbergen, welke zich bij Doorn aan den grooten straatweg aansluit dwars door het dorp loopt.

Het is een groot en gemakkelijk dorp waar men veel geboomte en bosschaadjen heeft, waarvan het waarschijnlijk zijnen naam ontleend heeft. Men telt er in de kom van het dorp 102 huizen en 640 inwoners.

In de kerk, welke hier vroeger stond, en vóór de Reformatie aan de Heilige Catharina was toegewijd, was destijds eene vikarij alsmede eene broederschap gevestigd. Het koor was gewijd aan Sinte Anna, van waar de broederschap haren naam ontleende. De inkomsten der kerk beliepen 63 gulden en 5 stuivers. Deze kerk, een klein gebouw,

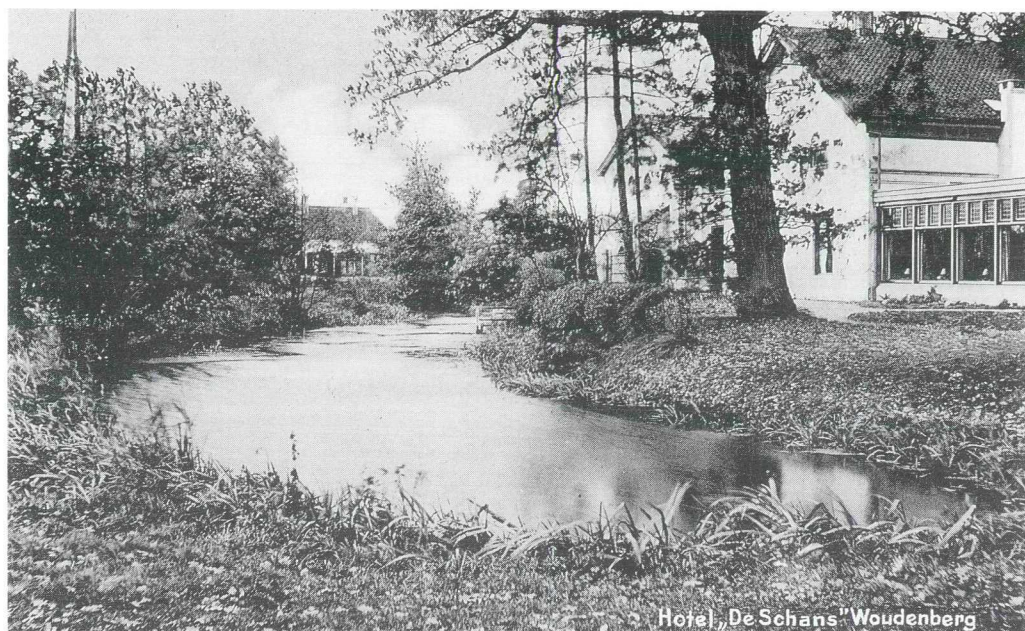

De zuidgevel van de Hervormde kerk voor de restauratie van 1952. De muren waren wit gepleisterd en de toren was ingebouwd. Aan deze zijde van de toren van het brandspuithuis. (Coll. H. Schouten).

dat eenen lagen toren met eene scherpe spits had, is, in het jaar 1808 door eene bijna geheel nieuwe vervangen die, even als de vorige, rondom in het geboomte staat.

Het is een langwerpig gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. In het jaar 1828 werden door een lid dezer gemeente aan de kerk drie zilveren schotels ten gebuike bij het Heilig Avondmaal geschonken en in 1848 zijn haar door een onbekende twee fraai bewerkte schenkkannen tot het zelfde gebruik vereerd.

De kermis valt in Maandag na Sint Jacob (25 Julij).

Hotel "De Schans" Woudenberg

Het verdedigingswerk "De Schans", aangelegd in de 16e eeuw. De schans kreeg aanvankelijk twee diagonaalsgewijs tegenover elkaar gelegen bastions. Door egalisatie van het terrein aan de noordzijde is een deel van het verdedigingswerk verdwenen. Gedateerd 1939 (Coll. H. Schouten).

Dit dorp werd, in het jaar 1427, door Hertog Arnout van Gelder, om zich van Rudolph van Diepholt, den drie en vijftigste Bisschop van Utrecht, die de Veluwe afgeloopen had, te wreken, benevens eenige nabijgelegen plaatsen, geplunderd en verbrand.

Ook leed het veel in den Gelderschen oorlog, inzonderheid in het jaar 1543, wanneer Maarten van Rossum zich met zijn leger hieromtrent nedersloeg en het dorp, door plundering en brandschatting zoo uitmergelde, dat meest aale de inwoners het verlieten.

In den storm van den 29 November 1836 zijn hier acht tabaksschuren omgewaaid.

Het wapen dezer heerlijkheid bestaat uit drie zwarte hanen, met roode kam en lellen, op een gouden veld, staande twee en een.

Het Huis-te-Woudenberg

Woudenberg (Het-huis-te-), voormalig ridderhofstad in *Eemland*, provincie *Utrecht*, arrondissement, kanton en 2 uur Zuid ten Oosten van *Amersfoort*, gemeente en West van *Woudenberg*.

Dit huis werd in het jaar 1313 nieuw opgehaald door Jan II, Graaf van *Culenburg*, wiens nazaten het echter niet lang bezeten hebben, want zijn zoon, die in het jaar 1347 Ruwaard van het Sticht was, verkocht het in het jaar 1352 aan zijnen neef, Gijsbrecht van Abcoude.

Dit geschiedde tegen dank van zijnen zoon, die door Johan van Culenburg, zijnen neef, daartoe opgestoot en geholpen, het slot op zekeren nacht in stilte beklom, de bezetting verdreef en er zich, zoo veel mogelijk was, verschanste. Gijsbrecht van Abcoude over deze onderneming ten uiterste verstoord,

beklaagde zich daarover bij Jan van Arkel, den zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, die hem bijstand verleende en het huis met magt van krijgsvolk belegerde.

Het stond eene belegering uit van zeventien weken, en die van binnen gaven zich niet over, dan bij gebrek aan levensmiddelen.

Maar Gijsbert had er weinig voordeel van, naardien de Bisschop, volgens gewoonte, het huis verwoestte.

Sedert is het niet weder opgebouwd; doch de muren en torens hebben er nog langen tijd gestaan.

Het huis Woudenberg was, als een Gaasbeeks leen aan de provincie Utrecht leenroerig, doch nimmer uitdrukkelijk, bij de Staten voor eene Ridderhofstad erkend, ofschoon Hendrik van Nassau, in het jaar 1674, wegens dit huis, in de Ridderschap van dat gewest beschreven is geweest.

In het jaar 1754, is Wichbold Adriaan, Graaf van Nassau Bergh daarmede verlijd.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans tuin en een boschje. De daartoe behoord hebbende gronden worden in eigendom bezeten door den Heer J. Baron Taets van Amerongen van Woudenberg, woonachtig te Zeist.

De Woudenbergsche-beek

Woudenbergsche-beek (De), of Luntersche-Beek, beek in de provincie *Gelderland* en *Utrecht*, die op de *Veluwe*, in de buurschap *Wekrom*, onder *Otterloo*, en bij *Kernhem*, onder *Ede*, met twee takken ontspringt, welke zich op de grenzen van de provincie Utrecht vereenigen.

Vervolgens loopt dat water door Renswoude en Scherpenzeel, en ontvangt de waterlosing of Broeksloot van Veenendaal bij het landgoed Lambalgen of Beekhorst, maakt voorts een groot deel der scheiding tusschen Woudenberg en Leusden uit, en vormt door vereeniging met de *Flierbeek* en de *Modderbeek*, bij de stad Amersfoort, de rivier de *Eem*.

De Woudenbergsche-grift

Woudenbergsche-grift (De), of de Lichtenbergsche-Grift, water in *Eemland*, provincie

Utrecht. Het is een overblijfsel van de Oude-Schoonderbeekse-Grift, dat door kleine watergangen, vaarten en duikers, het water van het oostelijk gedeelte van Woudenberg, Geerestein en Henschoten ontvangt, en bij de hofstede den Treek in de Woudenbergsche- of Lunterschebeek loost.

Het Woudenbergs-veld

Woudenbergs-veld (Het), streek gronds in *Eemland*, provincie *Utrecht*, gemeente en Zuid van *Woudenberg*.

Wouwenberg

Wouwenberg, naam, welken men in de wandeling geeft aan het dorp Woudenberg, in *Eemland*, provincie *Utrecht*. Zie Woudenberg.

De inventarisatie van de archieven van de gerechten Woudenberg en Geerestein in 1891

A.F.M. Reichgelt

INLEIDING

Voor degenen die geïnteresseerd zijn in de lokale geschiedenis of in de studie van hun voorgeslacht is het gemeentearchief een onmisbare bron. Een bron die echter eerst toegankelijk gemaakt moest en moet worden door het maken van een inventaris. In de periode 1990-1992 zijn de archieven in de archiefbewaarplaats van de gemeente geïnventariseerd. De archieven van na 1813 waren nog nooit geïnventariseerd. Voor de stukken van voor 1814 betekende dit herinventarisatie, noodzakelijk omdat er inmiddels stukken uit die periode bij waren gekomen. Een eeuw geleden namelijk had de commies-chartermeester bij het rijksarchief in Utrecht (later algemeen rijksarchivaris) R. Fruin Th. Azn deze archieven al eens geïnventariseerd. Aan deze inventarisatie was het een en ander vooraf gegaan. Deze voorgeschiedenis is daarom zo interessant omdat ze laat zien dat de archiefzorg in die tijd nog sterk in opkomst was en geen vanzelfsprekende zaak was. Daarbij vallen en aantal parallellen te trekken met de voorgeschiedenis van de laatste inventarisatie.

I OPKOMST VAN HET NEDERLANDSE ARCHIEFWEZEN IN DE NEGENTIENDE EEUW

De archieven van het rijk

Toen in 1891 het gemeentearchief van Woudenberg geïnventariseerd werd, was het archiefwezen volop in ontwikkeling. Die ontwikkeling was begonnen met de Franse Revolutie. In de eerste archiefwet van 1790 werden de (staats)archieven in Frankrijk drie dagen in de week open gesteld voor het publiek, omwille van de controle op het bestuur door de burgerij. Dit betekende een radicale verandering ten opzichte van de voorafgaande eeuwen waarin archieven, zorgvuldig afgesloten in kasten en kisten,

slechts toegankelijk waren voor leden van het bestuur. Deze wet ging dus vrij ver en het zou over het algemeen ruim een eeuw duren voordat een dergelijke openbaarheid weer bereikt zou worden. Onder invloed van deze wetten zou het archiefwezen in Frankrijk en daarbuiten van de grond komen, hoewel men in ons land aanvankelijk nog lang niet zo ver ging als hierboven is aangegeven. In de tijd van de Bataafse Republiek, in 1802, werd een eerste begin gemaakt toen de regering een archivaris aanstelde die tot taak kreeg de archieven van het *gemenebest* (dus de archieven van het rijk), speciaal die van vóór de vrede van Munster, te inspecteren, bijeen te brengen en te inventariseren.

Pas door het ministerieel reglement van 1829 werd voor het eerst iets gezegd over de openbaarheid van archieven. Zij waren toegankelijk voor alle (voor de archivariissen) vertrouwde personen die in het algemeen belang geschiedkundige naspeuringen wensten te doen. Dit was een bescheiden begin van openbaarheid, want deze formulering hield nog een behoorlijke beperking in¹. Feitelijk bepaalde de archivaris wie er wel of niet toegang had.

Langzamerhand verbeterde de openbaarheid om ten slotte uit te monden in de onbeperkte openbaarheid vastgelegd in de archiefwet van 1918.

In de vorige eeuw was men vooral in de oudere archieven geïnteresseerd, met name de middeleeuwse archieven, daarbij vergetend dat alle archieven vroeg of laat historische waarde bezitten. Dit blijkt ook uit het verschuiven van de einddatum van de naar archiefbewaarplaatsen over te brengen stukken: 1648, 1795 en tenslotte 1813. In de archiefwet van 1962 werd een overbrengingstermijn van 50 jaar ingesteld.

Binnenkort zal in de nieuwe archiefwet deze overbrengingstermijn teruggebracht worden tot 20 jaar. Deze overbrengingstermijn is

Voorstraat in Woudenberg (Coll. Stichting Oud Woudenberg)

van belang voor de openbaarheid van archiefstukken. Stukken jonger dan de overbrengingstermijn zijn namelijk niet automatisch openbaar en raadpleegbaar. De overbrengingstermijnen en de openbaarheid hebben betrekking op de archiefbewaarplaatsen van het rijk (waar ook de archieven van het provinciaal bestuur terecht komen) en van de gemeenten.

Archieven van de lagere overheden

Voor het archiefbeheer bij de lagere overheden was niet alleen van belang dat er vanaf 1818 ook provinciale archivariissen aangesteld werden (in Utrecht P.J. Vermeulen in 1840), maar ook dat de provinciale gouverneurs bij koninklijk besluit van 1826 verplicht werden rijks-, provinciale- en gemeentelijke archieven aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen². Vanaf 1879 waren de provinciale archieven omgezet in rijksarchieven in de provincies. Door al deze

maatregelen zou de bemoeienis van de provincie met de gemeente- en waterschapsarchieven toenemen.

Situatie in Woudenberg

Ter illustratie van het feit hoe hard dit nodig was, volgt hier een passage uit het verslag van Fruin over het jaar 1891:

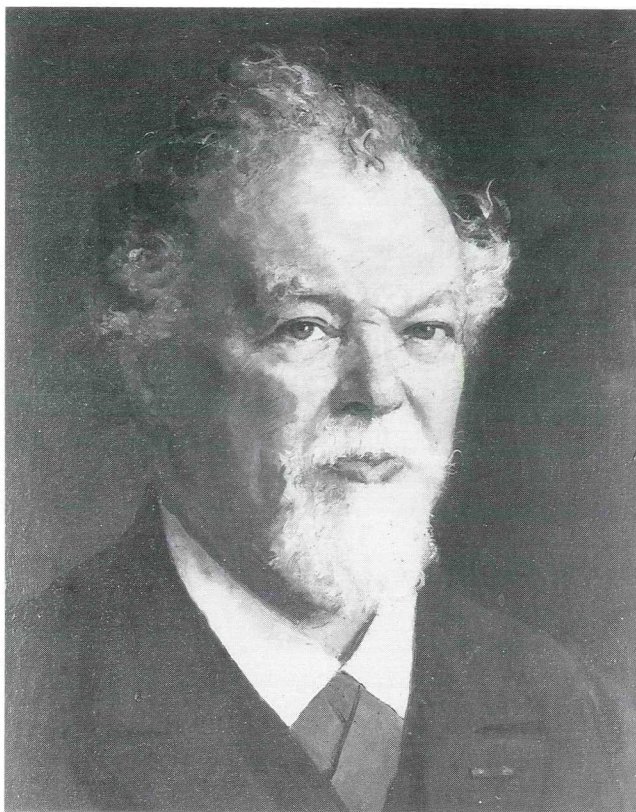
Het gemeentehuis [van Renswoude] was vroeger tevens logement. Toen de drankwet aan die regeling een einde maakte, werd het logement-gemeentehuis gesplitst. Een gedeelte van het gebouw bleef logement, in het andere deel werd de secretarie gevestigd. Ongelukkig is dat laatste gedeelte niet zeer ruim, en de kast, waarin zich o.a. het oud-archief bevond, was dan ook in het logement geplaatst en wel in eene kamer, die 's winters door het gezin van de logementhouder bewoond, maar 's zomers verhuurd wordt. Ik kwam in het laatste jaargetijde en kon dan ook niet tot het archief doordringen,

vóór men bij de huurders belet had laten vragen. Of deze berging, met het oog op brandgevaar, veilig kan geacht worden, valt te betwijfelen. Ik hoop, dat het gemeentebestuur, nu het archief geregeld is, aan dezen misstand een einde heeft gemaakt³.

In Woudenberg was de situatie niet veel anders: ook hier bestond geen apart gemeentehuis, maar had het gemeentebestuur ruimte gehuurd. In 1871 stelde het gemeentebestuur een deel van deze ruimte ter beschikking aan de plaatselijke caféhouder, de weduwe Van Lunteren, van wie die ruimte was gehuurd⁴.

II HET DRIEMANSCHAP MULLER, FEITH EN FRUIN

In de tweede helft van de negentiende eeuw zou het driemanschap Fruin, Muller en Feith het voortouw nemen in wat men een meer wetenschappelijke - of zo men wil professionele - aanpak van het archiefbeheer kan noemen. S. Muller Fzn. was van 1874-1919 gemeentearchivaris van Utrecht en van 1879-1920 rijksarchivaris in Utrecht. Hij had in 1873 gedurende een halfjaar lessen gevolgd aan de Parijse *Ecole des chartes* waar hij kennis had genomen van het *respect des fonds*, het principe dat in het Franse archiefwezen opgeld deed, waarbij men er vanuit ging dat verschillende instanties afzonderlijke archieven hebben gevormd die niet vermengd mogen worden⁵. J.A. Feith was rijksarchivaris in de provincie Groningen. R. Fruin Th. Azn. was van 1888-1894 commies-chartermeester aan het rijksarchief in Utrecht, van 1894-1910 rijksarchivaris in Zeeland en van 1912-1932 algemeen rijksarchivaris⁶. Hij zou een belangrijke rol spelen bij de totstandkoming van de archiefwet van 1918.

Portret van R. Fruin door H.E. Mees; 1928. (Foto Iconografisch Bureau, 's-Gravenhage)

Het hiervoor genoemde driemanschap ging vanuit de Franse gedachte van het *respect des fonds* principes voor het archiefbeheer en het toegankelijk maken van archieven formuleren. Principes die internationaal zouden worden nagevolgd en tot op de dag van vandaag nog door archivariissen in acht worden genomen. De gedachte achter dit alles is dat archieven ontstaan als gevolg van het bestuurlijk handelen, in feite een stuk geschiedschrijving vormen. Wie de oude orde verstoort, wist - net zoals een ondeskundig archeoloog - eens en voor altijd de sporen van het verleden uit.

III VOORGESCHIEDENIS VAN DE INVENTARISATIE VAN HET GEMEENTE-ARCHIEF VAN WOUTENBERG

Het eerste onderzoek door het provinciale bestuur tijdens de ambtsperiode van Mat-thijs Lagerwey.

De bemoeienis van de gouverneur des konings in de provincie Utrecht met de plaatselijke archieven bleek duidelijk uit een vragenlijst die hij in 1847 de burgemeester, Matthijs Lagerwey, toestuurde⁷. Het antwoord verschaft ons enig inzicht in de toen aanwezige stukken, de bekendheid daarmee, de toegankelijkheid en de berging ervan. De vragenlijst had vooral betrekking op archieven van kloosters en andere particuliere archieven die in de loop der tijd bij de plaatselijke besturen terecht waren gekomen. De burgemeester liet weten dat er zich geen archieven in die zin bedoeld in het gemeentearchief bevonden, maar wel enige oude schouwbriefven, omslagen (wat hij daarmee bedoelde is niet duidelijk), rekeningen en *regtspraken op opene regtsdag*⁸.

Laatstgenoemde stukken behoorden tot het rechterlijk archief (het onderscheid tussen bestuurs- en gerechtsarchieven dateert pas van na de Franse tijd) dat deels al naar de griffie van de arrondissementsrechtbank was overgebracht⁹ en deels in 1888 zou worden overgebracht naar het rijksarchief in Utrecht¹⁰. Het oudste stuk dateerde volgens de burgemeester van 1690 en kopieën van stukken van oudere datum. Deze informatie was onjuist want de kopie van de ordonnantie op de meent van 1594 moet Matthijs Lagerwey in ieder geval bekend geweest zijn aangezien hij het stuk, dat ook in de inventaris van Fruin voorkomt als nr 171, eigenhandig heeft overgetrokken (!) in 1846, zoals blijkt uit een aantekening van zijn hand¹¹.

Misschien was dit een van de stukken die hij aanduidde met *copiën van vroegeren tijd* en waagde hij zich niet aan een datering van de kopie zelf. De stukken waren volgens zijn zeggen opgeborgen in *eene geslotene kast staande in het ten gebruike van*

het bestuur afgestane lokaal, behoorlijk droog doch verder niet verzekerd. Dat lokaal bevond zich in het Gerechtshuis van Woutenberg aan de Voorstraat (nummers 16 en 18)¹². Het archief werd beheerd door de secretaris (Matthijs Lagerwey zelf, die deze functie combineerde met die van burgemeester). Voor het opzoeken van stukken bestond geen inventaris. Uit 1852 dateert wel een uiterst summiere lijst (één kantje) waarop aangegeven is waar in de kast men bepaalde stukken vinden kon¹³. Een dergelijk lijstje zal niet veel meer geweest zijn dan een geheugensteuntje voor Matthijs Lagerwey.

Een nieuw onderzoek tijdens de ambtsperiode van Johannes Bernardus de Beaufort

Vanaf 1883 werd er van de kant van de provincie druk uitgeoefend om het archief te laten inventariseren. In een circulaire uit 1884 stelden Gedeputeerde Staten voor, verontrust door berichten dat sommige archieven zich in een slechte staat bevonden of al verloren waren gegaan, dat de gemeenten hun archieven in bewaring konden geven bij het rijksarchief in de provincie Utrecht of gebruik konden maken van een subsidieregeling ten behoeve van de besturen *wier archieven geheel of ten deele regeling behoeven*¹⁴. De burgemeester schreef op 14 juli terug:

dat wij, in aanmerking genomen den kleinen omvang en de geringe betekenis van ons archief, geen gebruik meenen te moeten maken van een der middelen tot behoud enz. van het archief, in genoemde circulaire omschreven.

De draad werd zes jaar later weer opgepakt door een besluit 8 mei 1890 van het provinciaal bestuur¹⁵. Weer onderschatte de burgemeester het belang van het archieven toen hij terugschreef op 31 mei:

*dat de oude archieven dezer gemeente, niet van dien aard of omvang zijn, vooral ook nu verleden jaar daarvan het voornaamste gedeelte aan het Rijk is overgegeven, dat wij regeling daarvan in den aangegeven zin, noodzakelijk achten*¹⁶.

Gedeputeerde Staten bleven de druk op de ketel houden en schreven op 17 maart 1891 terug in een brief waarin iets van een terechtwijzing doorklonk:

werd bij uw schrijven d^o 31 mei 1890 12, te kennen gegeven, dat, nadat de rechterlijke stukken uit uwe archieven bij het Rijk zijn overgebracht, het overgebleven gedeelte niet belangrijk genoeg is, om nader regeling te behoeven. Het komt ons echter voor, dat, terwijl de rechterlijke archieven bijna uitsluitend particuliere belangen betreffen, hetgeen in het archief is overgebleven, als van administratieve aard zijnde, bijzondere waarde voor de gemeente kan hebben. O. inz. zou juist de verwijdering van het rechterlijk gedeelte de regeling van het overig gedeelte meer wenschelijk te maken, en zal die regeling daardoor ook minder kostbaar zijn¹⁷.

Hoewel de argumentatie aanvechtbaar is, sorteerde de brief wel effect: Burgemeester en Wethouders zwichtten en stemden toe:

dat wij besloten hebben eerlang, zoodra dit gevoegelijk zal kunnen geschieden, overtegaan tot regeling van de oude archieven dezer gemeente, en daarbij gaarne van de door de Provincie aangeboden hulp zullen gebruik maken¹⁸.

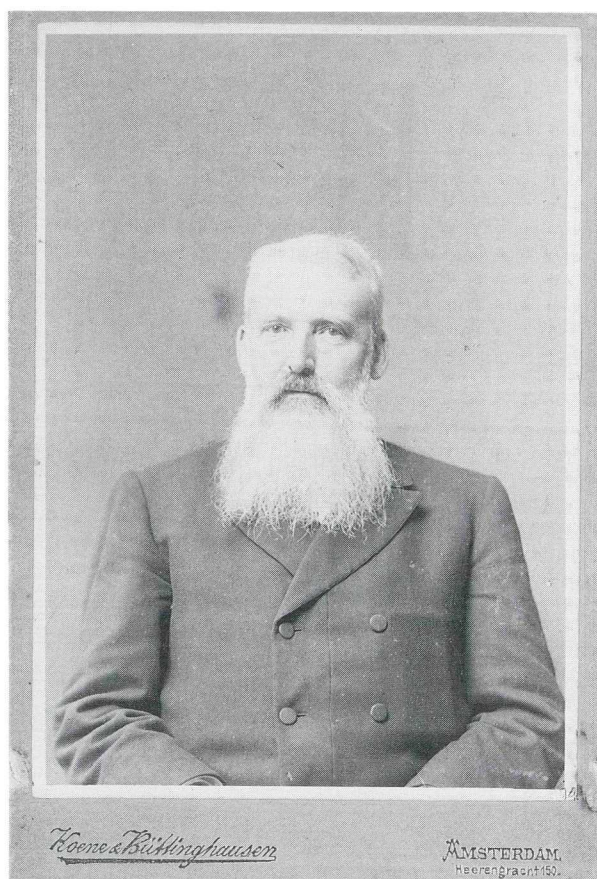
Fruin kon dan ook in het jaarverslag over 1891 tevreden vaststellen dat de gemeenten Woudenberg en Renswoude zich bij de gemeenten hadden gevoegd die besloten hadden de hulp van de provincie in te roepen voor de inventarisatie van hun archieven¹⁹.

IV DE INVENTARISATIE

De voorbereidingen

Fruin schreef op 21 juli 1891 in antwoord op een brief van de burgemeester van 19 juli dat hij op dat moment nog bezig was met het archief van de gemeente Lopik, waarmee hij eind juli of begin au-

gustus hoopte klaar te zijn en dat daarna eerst nog de archieven van Maarssen en Maarssenveen aan de beurt waren. Wel wilde hij tussen 5 en 15 augustus een bezoek brengen aan Woudenberg en Renswoude voor een voorlopig onderzoek²⁰. Dat onderzoek vond plaats op 11 augustus zoals blijkt uit een brief van 12 augustus van Fruin. Hij deed tevens een opgave van de kosten: f. 40,- *regelingskosten*, waarvan de helft voor rekening van de gemeente, die bovendien de kosten voor de portefeuilles voor de berging van het archief (21 cent per portefeuille) voor haar rekening moest nemen²¹. Het gemeentebestuur ging

J.B. de Beaufort, burgemeester van Woudenberg (Coll. Stichting Oud Woudenberg)

hiermee akkoord en de inventarisatie kon een aanvang nemen. Fruin liet een kist bezorgen met het verzoek de archivalia daarin op te sturen naar zijn huisadres, Weistraat 75 te Utrecht, *mits niet vóór a.s. Maandag, daar ik tot zoolang uitstedig blijf*²². Op 11 oktober kon hij de goede overkomst van de kist berichten²³.

De burgemeester wordt enthousiast

Inmiddels was ook de burgemeester enthousiast geworden en hij was op zoek gegaan naar afgedwaalde stukken die op een veiling terecht waren gekomen. Fruin verzag hem in een schrijven van 22 oktober 1891 van de nodige instructies:

*dat het mij voorkomt, dat de verschillende stukken betreffende Woudenberg op de auctie [veiling] Gouda Quint voorkomende, meerendeels van een vroeger ambachtsheer van het dorp afkomstig zijn en dus eigenlijk in het archief der ambachtsheerlijkheid thuis behooren. Slecht enkele stukken er onder behooren in het gemeentearchief geplaatst te worden; dat is met name het geval met de nrs 1171 en 1172 (blaffers²⁴ van het oudschildgeld²⁵). Mij dunkt die moet de gemeente zeker trachten aan te kopen. Ik zou meenen, dat zij elk ten hoogste f 2,50 waard zijn. De nrs 1169, 1170 en 1173 zijn particuliere charters; zij behooren niet tot het gemeentearchief en hebben ook weinig waarde. Nr 1168 (processtukken tusschen den heer van Woudenberg en de vrouwe van Geerestein) behoort, geloof ik, ook niet tot het gemeentearchief maar kan voor de gemeente daarom toch wel van belang zijn. Ik zou de waarde daarvan taxeren op f. 5,-. Blijft nr 1167, waarvan de waarde moeilijk te bepalen is, daar men het daarvoor zou moeten kunnen zien, waarvoor de gelegenheid reeds voorbij is; ook blijkt uit de omschrijving niet, of er stukken bij zijn, die tot het gemeentearchief behooren. Ik zou U echter in overweging geven er ten hoogste f 10, - voor te bieden*²⁶.

Omdat hij zelf geen geschikt iemand had kunnen vinden aan wie commissie gegeven kon worden stelde hij voor, zoals op het rijksarchief te Utrecht gebeurde, de boek-

handelaar die de boeken verkocht ermee te belasten en de prijzen aan hem op te geven. Mocht de burgemeester dat bezwaarlijk vinden dan zou hij de rijksarchivaris in Gelderland in kunnen schakelen, die echter misschien dezelfde procedure volgde en dan zou kostbare tijd verloren gaan. In een brief van 7 november verzocht Fruin, nog geen maand nadat hij met de inventarisatie van de archieven was begonnen, aan de burgemeester om te laten weten of de betreffende stukken op de veiling van Gouda Quint waren aangekocht door de gemeente, omdat hij inmiddels zover was gevorderd dat hij de inventaris definitief kon vaststellen. Hij hoefde de stukken voor het maken van de beschrijving niet meer in te zien daar hij wist om wat voor stukken het ging. Wachten op de stukken zelf, die pas na afloop van de veiling zouden worden opgestuurd, zou te lang duren²⁷. Dit zijn de twee stukken die een apart nummer (50) hebben gekregen in de inventaris en wel de leggers van 1706 en 1716.

De schenking van de leggers van het oudschildgeld door de freules Hooft

Het enthousiasme van de burgemeester werkte aanstekelijk want jonkvrouw S. Hooft van Woudenberg van Geerestein schreef op 20 november 1891 aan de burgemeester:

*Daar mijne zusters en ik vernomen hebben door den Heer van Wieringen dat U het archief der gemeente wenscht te completeren, zoo is het ons aangenaam U dezen legger aftestaan en verzoeken U denzelven namens ons aan den Gemeenteraad aan te bieden*²⁸.

Fruin nam deze legger nog in zijn manuscript-inventaris op en vermeldde onder nummer 51 vijf delen, waarvan het eerste, uit 1719, het bewuste exemplaar is. Het vreemde is dat Fruin in een brief van 28 november aan de burgemeester wel meldde dat hij de legger uit 1719 in de inventaris had opgenomen en dat de burgemeester hem op moest bergen in de portefeuille waarin nummer 51 voorkwam²⁹, maar in de gedrukte versie in de jaarverslagen aan de provincie onder nr 51 er slechts vier ver-

In den Kerk
Sater 1891

Geestdijk
Dinsd. 20 Nov 91
A 2 N 15

Echtelbare Heer,

Uw Hoge Eertersheid vernomen,
subben voor den Kerk van Wieringen
dat ik het Archief der gemeente
Middel te completeren, Zoo
is het ons aangenaam te zien,
sijge aftehebben in verdoeken
de middelste Namen met
kan die Gemeentekas anche
vinden. Nogachtig subit de
de te verlijen. Echtelbare Heer
Uw Hoogachtend
S. Hooft

Freules Hooft. (Coll. Jonkheer P.C. Hooft)

meldde (uit 1725, 1735, 1745 en 1775). Als grondslag hiervoor heeft kennelijk een eerdere en ongecorrigeerde versie gediend. Deze brief verschaft ons nog een aantal belangrijke bijzonderheden over de inventarisatie. Fruin schreef dat hij de 181 nummers van de inventarisatie in 12 portefeuilles, gemerkt A t/m L, had geborgen.

Een aantal grote stukken waren in een aparte portefeuille geborgen en de stukken van het nieuw archief en het particulier archief Lagerwey waren afzonderlijk in de koffer geborgen. De vraag blijft wat Fruin nu onder oud en nieuw archief verstond. Het vervolg van de brief geeft een aanwijzing. Hij schreef namelijk dat hij van de stukken na 1813 de stukken die op de Meent betrekking hadden (inventarisnummers 171-181) *om hun belangrijke inhoud* in het oud-archief opgenomen had.

Deze zin leert ons twee dingen: Fruin week, als hij dat nodig vond, af van het herkomstbeginsel, dat voorschrijft stukken in het archief te laten waarvoor het naar zijn aard bestemd is³⁰. En als oud archief beschouwde hij de stukken tot en met de Franse tijd, dus tot november 1813. Dit blijkt ook uit zijn inventaris, hoofdstuk III, het Archief der Gemeente Woudenberg, waarin stukken beschreven worden uit de jaren 1812 en 1813³¹. Een gebruikelijke cesuur in die tijd, want de archiefwet van 1918 beschouwde de archieven van voor 1813 als oud archief³².

V DE INVENTARISATIE OP ZIJN WAARDE BEOORDEELD

Het besluit van het gemeentebestuur, na enig aandringen van de kant van Gedeputeerde Staten, om het archief te laten inventariseren getuigt van een langzaamgroeiend besef op gemeentelijk niveau van de historische waarde van stukken die voor de administratie hun betekenis hebben verloren. Het ligt in de lijn der verwachtingen dat het archief op den duur anders in een kommervolle staat zou zijn geraakt. Dit is de verdienste geweest van degenen die belast waren met de archiefzorg in de vorige eeuw.

Bij de indeling van de inventaris kan men de principes van het drietal duidelijk merken: de indeling in verschillende archieven afkomstig van de verschillende besturen en instanties. Fruin werd hierbij gesteund door een grondige kennis van de bestuurlijke instellingen. Op hoofdlijnen valt aan die inventarisatie weinig te verbeteren. Dat geldt niet voor de inventarisatie op de lagere niveaus: niet alle beschrijvingen dekken de inhoud van de betreffende omslagen of pakken. Hier is natuurlijk het gebrek aan tijd merkbaar. De archieven tot en met 1813 vormen weliswaar niet zo'n omvangrijk geheel, maar een maand tijd is wel erg kort om tot een meer gedetailleerde inventarisatie te komen. Wat dat betreft viel aan het oud-archief nog wel wat te doen.

Aan de archieven van na 1813 was helemaal niets gedaan en het zijn juist deze archieven waarvan de belangrijkheid nu meer wordt ingezien dan in de tijd van Fruin. Zijn verdienste is geweest dat hij, samen met Feith en Muller, de principes heeft geformuleerd volgens welke de archiefzorg moest plaats vinden. Het drietal heeft met het schrijven van de Handleiding generaties archivariissen, archiefambtenaren en archiefmedewerkers de weg gewezen bij de uitoefening van hun taak. Van dit drietal is Fruin de inventarisator van de archieven van de gemeente Woudenberg geweest en is Muller, als rijksarchivaris in de provincie Utrecht, verantwoordelijk geweest voor het archiefbeheer in de provincie.

BLAATJES VAN WOLDENBERG

hevend de namen vande tegenwoordige
Eijgenars en Bruijkers.

geseparceert en afgetrokken de posten der
Landen, gelegen onder de heerlijkheit
van Geresdijk, soo als deselve op den blaffaert
van Geresdijk vanden 24^{en} augustij 1625 en
opgevolgde dressement op de registers
der oud schilden ter kamer van
Haar Ex. Moog: bevindende, naa haare
troken en aanbreng der oud schilden
sijn accorderende bevonden, beginnende
met den jaare 1719.

Ider oud schild en schellinggelt met
een en gadergelt gerekent op 40 Stijv.
opgesteld by An^{de} Hendrik de Landra
als Schout van Woldenberg als volgt

Noten

1. W.J. Formsma en F.C.J. Ketelaar. *Gids voor de Nederlandse Archieven* (4e dr.; Weesp, 1985) 36.
2. Ibidem, 37.
3. *Verslag omtrent oude gemeente- en waterschapsarchieven in de provincie Utrecht over 1891* (Utrecht, 1892) 16.
4. J.J. Timmer, "Een nieuw geslacht treedt aan", *De Klapperman. Bijdragen tot de geschiedenis van Woudenberg*, (mei 1985) 62.
5. P.J. Horsman en J.P. Sigmond. *Het land van herkomst. Een bundel van artikelen rond het herkomstbeginzel* ('s-Gravenhage, 1984) 21.
6. Ibidem, 82.
7. Archiefbewaarplaats gemeente Woudenberg (GAW), Gemeentearchief 1812-1943 (GA) 59 A 3/16, ingekomen circulaire.
8. GAW, GA 59 A 17.
9. Volgens S. Muller Fzn., de rijksarchivaris in de provincie Utrecht, waren in 1811 al stukken overgedragen van het rechterlijk archief (GAW, GA 101 AZ 41, kopie).
10. GAW, GA 100 AZ 18 en GA 101 AZ 6, ingekomen brief van Muller.
11. S. Muller Fzn., "De Woudenbergsche meente", *Verslagen en Mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het Oude Vaderlandsche Recht*, II 246 en R. Fruin Th. Azn., "Inventaris van de Oude Archieven aanwezig ten gemeentehuize van Woudenberg", *Verslag omtrent oude gemeente- en waterschapsarchieven in de provincie Utrecht over 1896* (Utrecht, 1898) bijlage 2, 612. Muller dateert het stuk op circa 1630 en Fruin op de eerste helft zeventiende eeuw.
12. J.J. Timmer, "Een nieuw geslacht treedt aan", *De Klapperman. Bijdragen tot de geschiedenis van Woudenberg*, (mei 1985) 59. Dit pand is in 1965 afgebroken.
13. GAW, GA 281.
14. GAW, 96 AZ 17.
15. Provinciaal Blad nr 43, besluit van 8 mei 1890.
16. GAW, GA 102 AZ 12.
17. GAW, GA 103 AZ 9, brief van Gedeputeerde Staten van 17 maart.
18. GAW, GA 103 AZ 11, brief van B en W van 27 april.
19. *Verslag omtrent oude gemeente- en waterschapsarchieven in de provincie Utrecht over 1891* (Utrecht, 1892) 3.
20. GAW, GA 103 AZ 14.
21. GAW, 103 AZ 19.
22. GAW, GA 103 AZ 32.
23. GAW, GA 103 AZ 36.
24. Blaffaard of blafferd: (verouderde term voor legger) een staat van voor onbepaalde tijd vastgelegde gegevens betreffende onroerendegoederen (*Lexicon van Nederlandse archieftermen*, 's-Gravenhage, 1983).
25. Het oudschuldgeld was een grondbelasting die naar oppervlakte werd geheven door de Staten van Utrecht.
26. GAW, GA 103 AZ, geen nummer, brief van 22 oktober.
27. GAW, GA 103 AZ 43.
28. GAW, GA 103 AZ 45 en notulen gemeenteraad.
29. GAW, GA 103 AZ 46.
30. S. Muller Fzn., J.A. Feith en R. Fruin Th. Azn., *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven. Ontworpen in opdracht van de Vereniging van Archivarissen in Nederland*, (2e dr.; Groningen, 1920; syllabus Rijks archiefschool) paragraaf 1. Overigens was deze beslissing heel goed te verdedigen op grond van dit beginzel, omdat hij de weigraven als een zelfstandige archiefvormende instantie beschouwde en dit college tot 1871 is blijven voortbestaan. Van deze argumentatie heeft hij hier echter geen gebruik gemaakt.
31. Op 1 januari 1812 werden de gerechten Woudenberg en Geerestein samengevoegd en werd het Franse bestuursstelsel ingevoerd met een maire (burgemeester) en een adjunct-maire (wethouder) en een conseil municipal (gemeenteraad). Dit is als het beginpunt te beschouwen van de gemeentelijk bestuur van Woudenberg en het daarbij behorende archief (Rijksarchief in Utrecht, archief onderprefect van Amersfoort, inventaris nummer 354, nummers stukken 962 en 968). De beschrijvingen die doorlopen tot in latere jaren hebben betrekking op ingebonden delen, die moeilijk te scheiden waren.
32. Staatsblad 1918 n° 378: Wet, tot regeling van het Archiefwezen, artikel 15.

Paepsche stoutigheden op Voskuyl en Gerestein

H.M. van Woudenberg

Een vreemde titel, zo op het eerste gezicht. Maar zo'n 300 jaar geleden was het een bekende term. Dat kwam zo: na de reformatie probeerde de Rooms-Katholieke kerk het verloren terrein te herwinnen. Zij zond priesters en pastoors uit, die overal in het land diensten in schuilkerken hielden. Dat gebeurde ook regelmatig in Woudenberg, in de buurtschap Voskuilen. Ook vonden er bij Geerestein 'vreemde' dingen plaats. Natuurlijk waren de protestanten van Woudenberg verontrust over deze ontwikkeling. Zij probeerden door allerlei maatregelen de uitbreiding van de Rooms Katholieke Kerk tegen te gaan. Het werd zelfs een vast agendapunt op de jaarlijkse classisvergadering. Onder het hoofdstuk 'paepsche stoutigheden' worden de diverse 'staaltjes' verhaald. Voordat ik op de gebeurtenissen in Woudenberg inga, eerst een algemene situatieschets.

Ontwikkeling

Voor de reformatie behoorde Woudenberg tot het Aartsbisdom Utrecht¹⁾. Min of meer gedwongen door de politieke situatie sloot men zich in Utrecht aan bij Willem van Oranje, onder voorwaarde van godsdienstvrijheid voor katholieken. Zo belandden we in de 80-jarige oorlog. De protestanten roerden zich steeds meer en eisten de katholieke kerken op. In Leusden werd de kerk in 1580 door de protestanten geplunderd. In Scherpenzeel kwamen de geuzen uit Amersfoort ook een kijkje nemen en namen diverse kerk sieraden mee.

Bij plaacaat (wet) werden op 28 maart van dat jaar alle uitoeffeningen van het katholicisme in het gewest Utrecht verboden²⁾. Langzamerhand werden de pastoors voor de keuze gesteld: kiezen voor de 'nieuwe leer' of aftreden. Toch werd ook hier de soep niet zo heet gegeten als zij werd opgediend. De regeerders van dorp en provincie grepen nauwelijks in en de protestanten hadden zich nog niet voldoende georganiseerd om krachtig op te treden.

De synode van 1606 en 1618

Pas in 1606 kwam er een provisionele kerkorde gereed. Dat was op de eerste provinciale synode in Utrecht. Daar verklaart de Woudenbergse predikant Gerrit Hendriksen Bree "dat de schoolmeester een paep is en dat hij voor de dooden op de kerckhoven in de begravinge der dooden bidt"³⁾. De koster is katholiek; de protestantse kerkgangers worden bespot en op de graven staan kruisen en er wordt gebeden voor de doden. Voor het avondmaal bestaat weinig belangstelling; er zijn "gans gene communicanten"⁴⁾. Veel mensen weigerden hun kind door de predikant te laten dopen. Niet alleen uit afkeer van de nieuwe leer, maar ook uit angst. De mensen dachten dat kinderen die door de predikant gedoopt werden, zouden sterven. De predikant van Woudenberg klaagt daarom, dat het volk de kinderen bij een paep laat dopen "uyt d'opinie, dat sy seggen, dat hun kinderen bij de Gereformeerden gedoopt, sterven"⁵⁾.

Veel mensen zochten hun heil bij rondtrekkende pastoors en priesters, veelal uit Amersfoort afkomstig. J.M. Schouten schetst in een sfeervol verhaal hoe dat zo toeging in die tijd⁶⁾.

Deze toestand duurde voort tot de Nationale Synode te Dordrecht in 1618.

Maatregelen

Na de Dordse Synode was de regering minder tolerant. Zij trad vaker op en nam strengere maatregelen. Ook de Provinciale Staten van Utrecht vaardigden placaten uit. Volgens een plaacaat van 26 februari 1622 en 9 april 1639 kregen "de bewoonders des huysen of gelegentheyden, alwaar verboden vergaderingen der rooms-gesinden gehouden worden", of "in wiens huysen, velden, schepen of schuyten sulks sal worden gedaan" een boete van f 200,-⁷⁾. Voor dat geld kon je in die tijd een boerderij met 60 hectare voor één jaar huren. Daar zullen de mensen dan ook wel van geschrokken zijn.

Ook de classes zetten de Staten onder druk en deden voorstellen voor nieuwe, strengere placaten⁸⁾. Mede hierdoor brak er een periode van betrekkelijke rust aan voor de Woudenbergse protestanten.

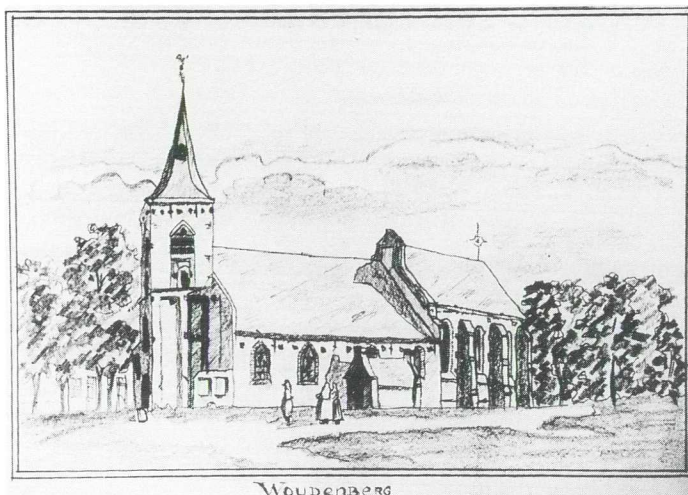
De Hollandse Zending

Maar de rooms-katholieken zaten ondertussen niet stil. Toen zij in 1580 buiten spel werden gezet, probeerde men te redden wat er te redden was. Nederland werd tot zendingsgebied verklaard en men probeerde de oude staties met behulp van priester en pastoors weer op te richten of te behouden. De dienaars werden beschouwd als missionarissen.

Zij zochten steun bij elkaar binnen een organisatie die bekend staat als de Hollandse zending. Pas in 1701 legt het hoofd van de zending, Petrus Codde, vast hoe het Utrechtse "zendingsveld" eruit zag. Voor ons zijn van belang de drie staties in Amersfoort en de statie van Barneveld. De statie van Barneveld werd in 1674 opgericht door de pastoor van Putten⁹⁾. Meinardus van Houten was de eerste pastoor. Hij rekende ook Stoutenburg, een deel van Hamersveld, Woudenberg, Scherpenzeel, Hoevelaken en Voort-huizen tot zijn gebied. Van enige invloed op Woudenberg vanuit Barneveld is echter niets gebleken. Wel van de invloed vanuit Amersfoort.

Antonius Guisius

Vanaf ± 1667 bedient priester Guisius zijn statie, die Stoutenburg, Leusden en Hoevelaken omvat¹⁰⁾. In 1672 vinden we hem in Amersfoort, van waaruit hij de dorpen bedient. Hij was zelf Amersfoorter en kwam in de stad de kerk der Kapucijnen helpen. Dat nam veel tijd in beslag, dus werd hem een noodhulp gezonden. Dat was Petrus Scheen en vooral deze man zou veel beroering in en om Woudenberg veroorzaken.

De kerk van Woudenberg rond 1750, potloodovertrek. Origineel: W.H. de Beaufort (Coll. C. Wolswinkel).

Petrus Scheen

Kapelaan Scheen was Amsterdammer van geboorte. In het klooster Frenswegen in Twente werd hij regulier-kanunnik. Hij kwam ± 1670 in Amersfoort aan¹¹⁾. Er volgde een moeilijke periode. In 1672 hadden de Fransen de stad bezet en flink huisgehouden. Toen zij op 13 november 1673 weer vertrokken werd Petrus Scheen geschikt bevonden zelf een deel van de statie op zich te nemen. Hij kreeg Hamersveld (nu Leusden-C) en Voskuilen onder zijn hoede, maar later blijkt ook Geerestein erbij te horen. Hij bediende dit gebied vanuit Amersfoort. Hij noemde zich bij gelegenheid "pastoor van woudenberg". Pas in 1711 verliet hij, op bevel van de magistraat, Amersfoort en vestigde zich in Hamersveld. Daar richtte hij een Oratorium op, dat is een bidvertrek met crucifix en een klein altaar. Na een veelbewogen leven overleed hij op 6 januari 1716. Het was vooral aan hem te danken dat zijn opvolger een maand later kon beginnen met de bouw van de katholieke kerk van Hamersveld. De kroon op het werk van Petrus Scheen; een gebeurtenis die hij niet meer mee mocht maken

Het doopboek van Hamersveld

Hoe ging pastoor Scheen te werk? In het oude doopboek van Hamersveld¹²⁾, dat op 4 mei 1695 de eerste inschrijving krijgt, vinden we op de eerste bladzijde een stukje geschiedenis. Een gedeelte hiervan luidt als volgt: "Ad memoriam. Staet en conditie van de statie van Leusde cum suis, op Hamersveldt. Voor eerst is deze statie voor en in de fransse tijdt die geweest is in 't jaer 1672 bediend geweest door den Eerwaerde heer Guwisius, woonende in de stadt Amersfoort, wiens Cappelaen den Eerwaarden Heer Petrus Scheen is, door vrijwilligh overgeving geworden zijn opvolger dewelcke oock woonende in Amersfoort deselfde statie bediend heeft van het jaar 1674 tot het jaar 1715 en heeft buijten geen huijs ofte vaste kerck gehadt, maar heeft de gemeente bediend en zijn kerck-dienst gedaen in Boere-agterhuijse, als op Voskuyl onder de gerechte van Woutenbergh en in 't huijs van

Mons.

Clemens Hooft op Hamersveldt onder de gerechte van Leusden".

Welke boerderij op Voskuilen was dat?

Groot Romselaar

In de literatuur die hierover verschenen is denken de schrijvers allemaal aan de boerderij Groot Romselaar, die aan de Kolfshoterdijk ligt en vroeger bij Voskuilen werd gerekend.

Drie argumenten worden gebruikt:

1. De naam van de boerderij.
2. De bouw van de boerderij.
3. Het behoorde in die tijd aan een klooster in Amersfoort.

1. De naam

Olthof meent dat Romselaar een verbastering is van Roomse-laar. Maar de naam Romselaar gaat al terug tot 1392, en de term rooms ontstaat pas na de reformatie.

De boerderij Groot Romselaar omstreeks 1923 (vóór 1833 Gemeente Woudenberg). Coll. H. van Woudenberg.

2. De bouw

Het gaat om het gebouw dat er voor de oorlog stond en in de meidagen van 1940 afbrandde. Rond 1900 bezocht Olthof de boerderij en geeft de volgende beschrijving: "bij een bezoek aan (Groot Romselaar) ziet men aanstonds aan den bouw, dat een gedeelte dezer woning niet altijd voor boerderij was bestemd; maar iets eigenaardigs heeft, wat men bij geen andere boerderij vindt. Er is een kamer aan verbonden, die met een trap van ongeveer 11/2 meter hoog van uit het woonvertrek toegankelijk is. In boven- en beneden-drempel, als ook in de stijlen van het kozijn, zijn groote vierkante gaten, zeer geschikt om door een kruishout deur en toegang af te sluiten; de muren van geen gewone dikte vertoonen, twee meter boven den vloer, twee ronde gaatjes van nog geen halven meter doorsnede; recht tegenover de deur ziet men een in de muur uitgeronde nis, geflankeerd door 2 gothieke pilasters; aan beide zijden daarvan 2 gothieke nisjes".

In het doopboek van Hamersveld staat echter boerenachterhuis. De bovenstaande beschrijving wijst meer op een versterkt huis, zoals er wel meer waren in deze streek, dan op een schuilkerk.

3. Een kloostergoed

Groot Romselaar was inderdaad een kloosterbezit van het mannenklooster Mariënhof in Amersfoort. De kloostergoederen waren na de reformatie echter aan het stadsbestuur van Amersfoort vervallen. Er waren geen monniken meer in het klooster en de rentmeester regelde de zaken. Het is zeer de vraag of hij katholieke diensten zou toestaan.

Blijft nog een mogelijkheid over: de boer was katholiek.

Die heette Jorden Teunissen. Hij trouwde 4 november 1661 in de protestantse kerk van Scherpenzeel met Gerretien Teunissen van 't Broek. Vreemd genoeg werd het huwelijk ook ingeschreven bij de Oud Katholieke Parochie 't Zand in Amersfoort op 30 juli 1667. Hun kinderen werden in Scherpenzeel gedoopt.

Twee deden daar zelfs belijdenis. Een klein-

zoon trouwde in de katholieke kerk van Hamersveld. Men zou kunnen zeggen dat we hier een gezin hebben dat op de grens tussen katholiek en protestant balanceert.

Erg overtuigend doen deze gegevens niet aan. Ik betwijfel het dan ook dat er diensten op Groot Romselaar zijn gehouden. Wel had ik het graag anders gezien. Het had de geschiedenis van mijn geboortehuis een stuk interessanter gemaakt!

Klachten

De eerste klachten over paepsche stoutigheden deden zich voor in 1660. In een verslag van de visitatie van de kerk van Woudenberg staat: "der schoolmr. is vermaent, doch klaeght over de byscholen, eerst over die in Leusbroek, daar dickwils Paepsche boecken geleert zijn, de lieden senden daar haer kinderen, opdat se tot Woudenberg niet en souden int school gecatechiseert worden ... de schoolmr. en kerkenraet versoeken de behulpzame handt van de Classis"¹³).

Dat verzoek hielp want in 1663 lezen we: "den schoolmr. houdt Somers geen school, opdat hij een solet Tractement heeft, en geen kinderen koomen die hij leeren kan. Hadt tegenwoordich geen reeden om te klagen over de scholen in Leusbroeck en elders".

Dat de kinderen niet kwamen had ook nog een andere reden. Woudenberg, 1668: "de schoolmr. klaagt dat de kinderen niet ter school worden gesonden en de luijden dat hij selver niet te huys is". Daar werd hij dan ook op aangesproken en de rust keert weer. Voor korte tijd echter, want in 1674 begon Petrus Scheen zijn werk. Zijn aandacht richtte zich vooral op Woudenberg, Voskuilen en Hamersveld. Hij wilde ook buiten Amersfoort gaan wonen. Daar kreeg hij ook toestemming voor mits hij zich in Woudenberg of op Voskuilen zij vestigen 14). Hij deed dat niet, maar het heeft dus maar weinig gescheeld of Woudenberg had sinds de reformatie weer een vaste pastor binnen haar grenzen. Nee, Petrus Scheen wilde liever in Hamersveld gaan wonen. Daar kreeg hij vooralsnog geen toestem-

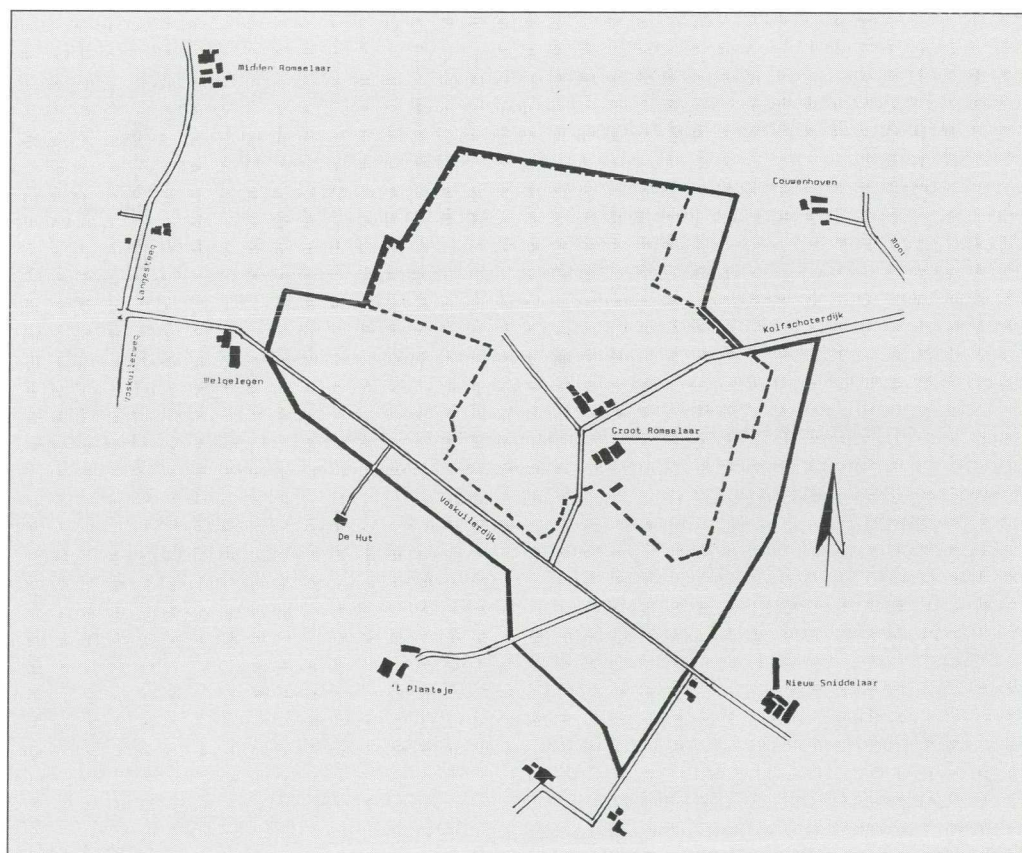
ming voor 15). Voorlopig moest hij zijn werk vanuit Amersfoort blijven doen. In 1676 komen we de eerste verontruste berichten tegen. Bij de kerkvisitatie van dat jaar blijkt de Woudenbergse kerkeraad "veelvuldige klachten over paapse stoutigheden" te hebben¹⁶). Omdat er in andere dorpen zoals Eemnes en Zuilen ook dergelijke klachten zijn, wordt besloten om het op de provinciale synode van Utrecht aan de orde te stellen. Maar voordat het zover is komt Woudenberg in beroering door een andere gebeurtenis.

Grote onrust

In augustus 1677 ontstaat grote onrust in kerkelijk Woudenberg. Op 8 augustus komt

de kerkeraad in speedvergadering bijeen. In de notulen staat waarom: "Also bevonden is dat sekere paap op voskuijlen onder dit gerecht zigh verstitout den dienst te plegen, niet tegenstaande noijt voor de tijden der franschen (dus voor 1672) in traijn (= de gewoonte) geweest, ja dat meer is, onder onse kerk komt St. olijsel (Heilige Oliesel), bij saam zo afgodisch genoemd, aan kranken te geven gelijk nogh jongst aan Aalt Jansen, nu gestorven op maendagh laastleden zijnde den 6 Augusti 1677, is geschiet, als ook mede 3 waskeersen op het lijk der uijtvaart bereijt hadden doen branden tot grote ergenisse van de gereformeerde gemeente alhier"¹⁷).

Ds. Jacobus Pollion en diaken Arien Jansen

Situatieschets van Groot Romselaar rond 1700 (dikke lijn) en nu (gestreepte lijn).

zullen bij de schout gaan klagen en ook de classis van Amersfoort, waartoe Woudenberg behoort, moet op de hoogte worden gesteld.

Op 22 augustus, 14 dagen later, komt de kerkeraad weer bijeen om de resultaten te bezien. Die zijn niet erg groot. In de notulen staan hun bevindingen bij het gerecht van Woudenberg: "dat met ernstige vermaninge het gerecht hadden ootmoediglijk versoght, te willen gebruiken de maght haar van God verleent, bijsonder in de sake des godsdienste; echter de vergaderinge des kerkerads hadden gesien dat gerecht in het uijtvoeren van dien slap was; Nogmaals benadrukken ze wat er was gebeurd: "dewijl niet alleen de paap zijn kerk opentlijk niet gedooft, maar zig ook hadde verstout behalve het laatste olijsel aan zekere kranke te geven op het lijk (of de kist) 3 waskeersen te doen branden ter tijt als de uijtvaart geschiede tot grote onrust van vele ledematen deser gemeente".

De schout vindt het een moeilijk geval en wil wat tijd winnen. Hij zegt dat ze een kopie moeten halen van het synodebesluit, waarin staat dat dit niet mag. Hij zelf zal Petrus Scheen eens aan de tand voelen. De volgende dag al gaat ds. Pollion naar Amersfoort om de bewuste synoderesolutie te halen. Dat papier hebben ze daar echter niet voorhanden. Als hij terugkomt gaat hij gelijk even bij de schout langs om te horen hoe de zaken ervoor staan. "Dogh also den secretaris (nae dat alvorens mondelingh had gerapporteert, dat de bewuste paap had ontboden, welke niet anders zeijde als dat de boden hem hadden gesegt verlof daar toe hadden ontfangen, dogh beloofde dat na desen niet meer geschieden zoude), weijgerigh was op die tijt, versoeckende noch wat te willen wachten".

Pastoor Scheen verklaarde dus dat de bode hem verteld had, dat hij toestemming had. De schout hoopte dat de gemoederen wat zouden bekoelen na verloop van tijd. De kerkeraad wil echter niet wachten. Diaken Arien Jansen wordt er weer op uitgestuurd met een brief van de kerkeraad aan de

schout. Zij vragen hierin een afschrift van zijn besluit om de zaak te laten rusten. De predikant kan dan op classisvergadering zwart op wit aantonen hoe slecht de medewerking van het gerecht is. Maar daar trapt de schout niet in. Arien Jansen heeft "met den secretaris den brief brengende gesproken, die beloofde des anderen daags de copij te zullen zenden, dogh also in gebreke was gebleven". Op hoge poten schrijft ds. Pollion hierop een brief aan de classis waarin hij "de sake op ernstigste had voorgesteld". Dat heeft meer effect.

De classis zegt toe de zaak door te zullen spelen naar de provinciale synode. Maar zegt ook dat de kerkeraad de zaak moet laten rusten tot de eerstvolgende classisvergadering.

De zaak is echter te dringend om zo lang te wachten. De kerkeraad passeert classis en synode en zoekt het hogerop.

De Staten van Utrecht

Op 29 november wordt besloten een request (een verzoek), aan de Edel Mogende Heren Staten 's Lands van Utrecht te sturen (bijlage 1). Ds. Pollion legt op 19 december een concept voor aan de kerkeraad. Uit deze in hoogdravende woorden geschreven brief staat o.a.: "een sake gantsch strijdigh tegen de voorleden gewoonten, in 30 à 40 jaren geen priester der Roomsgesinde toegelaten zijnde in het gerechte van Woudenberg opentlijk (met toevloeiingen van menige harer liefhebbers ende navolgers) te prediken (nogh nalatende de ongehoorde stoutigheden vanden haren als nu jongst den Augusti deses jaars 1677 is geschiet ten huijse van Aalt Jans achter den huijse Geresteijn gestinen zijnde)". De kerkeraad verzoekt aan het eind van de brief om de hulp van de provinciale staten. De schout moet opgedragen worden om maatregelen te nemen opdat "Babel mag verwoest en Sion opgebout worden". Ondertekend door ds. Jacobus Pollion, de ouderlingen Willem Aalbertsen en Wulpher Reyersen en de diakenen Jorden Gijsbertsen en Arien Jansen.

De brief wordt rond de jaarwisseling door

De boerderij Groot Romselaar, Kolfschoterdijk 24 Leusden 1993 (Coll. H. van Woudenberg).

de predikant en diaken Jorden Gijsbertsen persoonlijk naar Utrecht gebracht. Weken verstrijken nu. Op 20 februari 1678 hebben zij nog niets gehoord. De kerkeraad denkt dat het verzoek te vroeg is gebracht en dat ze moeten wachten op de eerstvolgende vergadering van provinciale staten. Op 10 april is er nog geen bericht. Dat "is met leetwesen aangehoort, en geresolveert (= besloten) nogh wat te wachten". Dat wachten duurt lang, erg lang. We lezen verder niets meer over het voorval. Pastoor Scheen houdt zich ondertussen aan de afspraak van de schout en begraaft geen mensen uit Woudenberg meer.

Middelen tegen 't Pausdom

Wel kreeg de kerkeraad de begeerde resolutie van de synode in handen. Die draagt als titel "Middelen Tegens 't pausdom". Zij staat volledig in het notulenboek van de kerkeraad. Het is daar ongeveer 1681 ingeschreven want bij de kerkvisitatie van dat jaar wordt over Woudenberg opgemerkt: "al-

daer alles wel bevonden, doch de kerckelijke middelen tegen t pausdom en waren noch niet volkomen in 't kerckeboek geïnse-reert". Het was namelijk de gewoonte om die hardop voor te lezen tijdens elke visitatie. Tot 1681 moest Woudenberg hierin dus in gebreke blijven.

De resolutie bestaat uit 15 artikelen en is in 1651 in Utrecht aangenomen (bijlage 2).

Een paar dingen wil ik eruit lichten.

art. 1. De predikant wordt opgedragen in zijn preek de gemeente te waarschuwen tegen "den grouwel des pousdoms" en iedereen te vermanen om standvastig in de leer van de waarheid te blijven.

art. 3. Op de catechisaties moet hetzelfde gebeuren.

art. 5. In de gebeden moeten de ogen van het verstand geopend worden om de afgoederij te zien.

art. 6. Een schout, die tolerant is, moet daarover aangesproken worden.

art. 7. De schout moet Gereformeerd zijn en

regelmatig naar de kerk gaan.

art. 8. Niet alleen de predikant moet waken over de kudde, maar ook de ouderlingen, diakenen, emeriti en schoolmeesters.

Zij moeten de "handel en gangen van de Jesuiten, papen, kloppen, ja der papisten int gemeijn goed acht nemen, en vooral wel gadeslaen waer ergens een swack lidt of toehoorder door de selve soude mogen aangesprocken, of in perijckel van verleijdinge gebracht werden".

De hier genoemde kloppen verdienen even aparte aandacht. Kloppen of klopjes zijn vrouwen, meestal weduwen of ongehuwden, die overal gingen aanzeggen (aankloppen) dat er een geheime dienst werd gehouden. Juist zulke vrouwen deden dit werk, omdat ze moeilijk door maatregelen te treffen waren, omdat ze maatschappelijk bijna niet meetelden¹⁸.

De rest van de bovengenoemde artikelen

dringen erop aan dat de kinderen naar een Gereformeerde school gaan; dat er niet met een roomse gehuwd moest worden; dat een grondbezitter zijn land niet aan roomse boeren moest verpachten enz.

De praktijk

Op papier liegen deze artikelen er niet om maar in de praktijk hadden zij weinig effect. Er waren nog veel roomse invloeden over in die tijd. Men was bovendien nog erg op elkaar aangewezen, zodat men tolerant tegenover elkaar moest zijn. Een goede (roomse) buur is beter dan een verre (gereformeerde) vriend.

Erg veel volgelingen had pastoor Scheen overigens niet.

Het aantal dopelingen buiten de stad bedroeg in 1672 nog 43 kinderen¹⁹.

In 1673 waren het er 26, in 1674 nog maar 9. Vanaf 1695 werden ze in Hamersveld gedoopt.

Huibertus van Woudenberg is sedert 1986 eigenaar van de boerderij Groot Romselaar, Kolfschoterdijk 24, Leusden. (Coll. H. van Woudenberg).

Nu zwijgen de boeken voor een aantal jaren. Wel wordt Petrus Scheen door de schout van Leusden rond 1682 verjaagd. Maar dat was blijkbaar alleen bedoeld om de gemoederen wat te sussen. Pastoor Scheen ging namelijk gewoon door met zijn werk.

Laatste poging

Nog eenmaal doet de kerkeraad daarna nog een poging om de schout te bewegen maatregelen te nemen. In het notulenboek lezen we op 21 juni 1693: "is van de broederen geobserveert, de nalatigheid van onser officier in dit deil van zijn Ampt ... Terwijl de beroeping der ledemaeten van de week geschieden sal, soo is den predikant en ouderling van den Eerw. vergadering versogt en beloft om den schout in de besoeckinge over dit stuk te spreken, en hem des kerkerads co(n)sideratie (overweging) voor te stellen welke des sijn:

1. Dat onder het Geregt van Woudenberg en Gerestein niet boven de 15 of 16 persoon van de paapsche Religie sijn en dat des tenurile (lange tijd) haar vergadering soo talrijk is, als de onse.

2. Dat bijgevolge de kerk op Voskuyle niet soo seer ten dienste van onse inboorlingen, als wel van gindere buijeren ons Geregt, als die van het Rhijnseveen, Scherpenzeel, Leusden, Hoevelaken en andere Plaetsen die een groote manigte hier komen toevloeyen.

3. Dat de paap over 11 of 12 jaeren door den schout van Leusden uijt het Geregt van Leusden is verjaegt, daer nogtans sijn toehoorders in menigte woonen wat reden nu dat er is dat hij in ons Geregt word toegelaten, dat hij geen toehoorder heeft.

Hoewel er maar weinig Woudenbergers naar de roomse diensten gaan, moet de schout er toch wat aan doen. De schout van Leusden heeft toch ook ingegrepen? Ondanks dat er veel roomsen binnen zijn gerecht wonen.

Of de schout werkelijk in actie is gekomen, is niet bekend. Voorzover we de schout uit dit verhaal kennen, zal hij wel iets bedacht hebben om de boel op de lange baan te

schuiven om zo de zaak te laten verlopen. Tot hoelang de diensten op Voskuilen werden gehouden is ook niet bekend. In ieder geval niet meer na 1711, toen Petrus Scheen zijn Oratorium in Hamersveld oprichtte.

Toen pas kon de kerkeraad van Woudenberg opgelucht ademen.

Noten

1. De navolgende informatie is grotendeels ontleend aan Rogier, L.J., Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en 17e eeuw. Amsterdam, 1964.
2. Water, Johan van de, Groot placaatboek van Utrecht.
Utrecht, Jacob van Poolsum, 1729; 3 delen.
3. Olthof, M.W., Leusden en Hamersveld.
Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, deel 34, blz. 122-150.
Utrecht, 1909.
4. Rogier, blz. 403.
5. Peer, A.J.J.M. van, De doop van Jan Vermeer.
Archief van de Katholieke Kerk. 1960, deel 2, blz. 301.
6. Schouten, J.M., 1600 "Romselaar" 1625.
In: Leusden in vertellingen. Zaltbommel, 1977.
7. Water, Placaatboek. Deel I, blz. 396, 398.
8. RA-Utrecht. Inventaris 24.
Inventaris van de archieven van de Hervormde Classes Utrecht,
Amersfoort en (Rhenen)-Wijk.
Amersfoort nr. 171: Stukken betreffende klachten en maatregelen inzake het optreden van rooms-katholieke geestelijken en schoolmeesters, 1646-1656, 1679.
9. Soest, H.W. van, Barneveld en Achterveld.
Arch. voor de gesch. v.h. Aartsb. Utr., deel 35, blz. 197.
Utrecht, 1909.
10. Olthof, Leusden en Hamersveld
11. RA-Utrecht. Oud Bisschoppelijke Clerezie (OBC) 603; 21-09-1670 en 17-09-1671
12. RA-Utrecht. Doopboek van Hamersveld, blz. 1.
13. RA-Utrecht, inventaris 24.
Amersfoort nr. 191: Register van verslagen en persoonlijke kerkvisitatiën van de gemeenten, resortende onder de classis. 1660-1669.

14. RA-Utrecht. OBC 603; 31-07-1675.
15. RA-Utrecht. OBC 604; 22-08-1675; 30-08-1675.
16. RA-Utrecht, inventaris 24.
Amersfoort nr. 3: Acta van de classicale vergaderingen 1664-1685.
17. Kerk. Arch. Woudenberg, nr. 1.
Acta des kerkerads, 1665-1707.
18. Een prima artikel over dit verschijnsel is geschreven door:
Kessel-Schulte, Elisabeth van, Wenina en Agatha van Heusden.
De klopjes van "De Liefde".
Arch. v.d. Kath. Kerk, deel 10, blz. 249-290. 1968.
19. W.F.N. Rootselaar.
Arch. voor het Aartsb. Utr., deel 14, blz. 30. Utrecht, 1885.

Romselaar heeft eigenlijk altijd tot Woudenberg behoord. Pas in 1833 wordt het gemeente Leusden als gevolg van een grenskorrektie, geregeld bij Koninklijk Besluit van 16 januari 1930.

In 1895 werd de boerderij gekocht door Gijsbert Carel Duco Baron van Hardenbroek tot Ammerstol, die er samen met andere boerderijen het landgoed "Voskuilen" stichtte. Via vererving kwam de boerderij later in handen van Baron W.J.G.G. Gevert, die het landgoed in 1977 aan de pachters verkocht. Hubertus van Woudenberg kwam in 1919 als pachter op Romselaar. Zijn zoon Marinus van Woudenberg nam in 1951 de pacht over en kocht het in 1977. Diens zoon Huibertus werd in 1986 eigenaar.

De schrijver van dit artikel is een zoon van Marinus van Woudenberg.

BIJLAGE 1

Notulen kerkerad 19 december 1677

4. ad Art. 4 heeft den predicant *het Request* (desen aangaande bij hem geconcipteert) ingebracht en alle leden voorgelesen, in welke zij een sonderligh welgevallen hebben genomen en van haar ook is onderte-

kent van worde tot worde luidende als volgt.

*Copia Aande Ed. mog. Heren staten
s'lants van utrecht ofte
haar Ed. mog ordinaris. gedep.*

Geven met behoorlijke en schuldige Erbidigen te kennen, de leden der kerkenraat, makende volkomen kerkelijke vergaderinge tot woudenberg. Haar Ed. mog. onderdanige dienaren, hoe dat zij volgens den dienst, daar toe zij eensdeels verplicht zijn door gods bevel om te waken ten besten van zijn hujs, anderdeels door haar Ed. mog. als voesticheren? van gods kerke om haar in desen volgens beijder ordre getrouwelijk te quijten, alijt dit Respect welke zij beijde schuldigh zijn zoekende natetrachten. Niet zonder grote droefheijt en zonderlinge suchte hebben konnen aansien de grote Licertie? van de gode van babel zich zettende op de Hoge plaatse van het Christendom, hare dienaren (de geschonen hoop der papen) uijtsendende en doende waken om haar nogh meer boeien? te maken, *een sake gantsch strijdigh tegen de voorleden gewoonten, in 30 a 40 jaren geen priester der Rooms-gesinde toegelaten zijnde in het gerechte van Woudenberg opentlijk (met toevloeiinge van menige harer liefhebbers ende navolgers) te prediken (nogh nalatende de ongehoorde stou-tighende vanden haren als nu jongst den Augusti deses jaars 1677 is geschiet ten huijse van Aalt jans achter den huijse gere-steijn gestinen zijnde*, zo in het laatste olijsel als branden van waskaarsen ter tijd wanneer de uijtvaart geschiede, tot grote ont-rustinge van de gansche gemeente) waar over den besendinge uijt haren name aan het gerecht gedaan is dogh zonder vrucht (gelijk bliken kan uijt de annexe extracten uijt het acteboek) wederom herhaalt door onse doleantie aan de Classis van Amersfoort, die zulks aangenomen hebben de ad sijnodum te brengen echter geen gewenste uijtkomst zien.

Zo ist, dat de suppl. zich van alle andere middelen verlaten ziende zich kere tot haar Ed. mog. wetende zekerlijk bij haar verhoort

te zullen worden. Ootmoedelijk versoeckende H.E.M. dese licentie *gelieven tegentegaan en door de macht van haar god verleent alles dese ontrustingen door haar Authoriteit te weeren, daar toe den officuer aanteschrijven onvereenkomende met haar Ed. mog. hulpe babel mag verwoest en sion opgebout worden, t'welk ...* (tussen de regels staat:) placaten en resolutien op dat also de suppl. haar macht ontbreken voor haar E.M."

Dit doende etc.

jacobus pollion Eccles.

willem aalbertsen

wulpher reijersen

jorden gijsbertsen

Arien jansen

ouderlingh

ouderlingh

diaken

diaken

met versoeck uijt haren name deses aan haar Ed. mog. met den eerste gelieve te presenteren t welk bij hen aangenomen is zo dra wiste dat vergaart waren te zullen doen.

BIJLAGE 2

Bron: Notulenboek kerkeraad

Middelen Tegens t pausdom

Extract uijt het sijnodale boek

Exactis gehouden den 31 Augusti tot den 4 septemb. 1652 binnen uijtrecht.

Aengaende de kerckelijcke middelen tegens de papisten Art. 31.

Aengaende de kerckelijke middelen tegens de papisten, dewelke de deput. Sijnodi voor geleesen het proidct, het welcke haer EdEs aengaende gemaect hadden, en is geblecken uijt de acten de respective Classen, dat het de selve wel bevallen was, gelijck het oock den E. sijnode wel behaeght, belastende alle die den ijgelingen, dien het soude mogen aengaen, hem daerna te dragen, om alsoo den opbou van het rijke J. Christi, ende destructie van de

maght des sathans te te behertigen en zijn d^o deputatie voor haar mooijte vriendelick bedanckt, en is verstaen, dat het den actis sijnnodi sal worden geinsereert, luijden- de als volght.

Alsoo men bevindt dat het rijke des Anti-Christ van dage tot dage in dese provincie aanwast en doort gedurigh omloopen der jesuijten, papen en Cloppen maer de meer toeneemt, dat men oock niet tegenstaende voorgaende goede devoijrde, Claghte en remonstrantien aen de heeren overicheden gedaen, geen gewenste en langh verhoopte verbeteringe verneemt, ende de E. Sijnodus in den voorleeden jare 1651 goet gevonden hadt haer gedeputeerden te belasten deni- ge kerkelijcke middelen te concipieren, ende respective Classen te communiceren, opdat daerdoor de uijtbreijdinge vant voorseijde rijke te krachtiger mochte worden gesteuijt, en den ijgelick kerkelick persoon tot sijn plicht beter aengemaent, so hebben voorseijde gedeputeerden involge van geseijde last, deese navolgende mid- delen ontworpen, die noodigh geacht de re- spective Classen in wedercinge te geven, of niet dienstigh en sijn.

1. dat de steeden werden voorsien met den genochsaem getal van predikanten, en dat so wel in steeden, als ter platten lande de predikanten hunnen predicatien daer heenen dirigeeren, datse het gevoelen der papisten, grondigh en krachtigh weerleg- gen midtsgaders den grouwel des paus- doms naechtlick voor de oogen der ge- meijnte afschilderen, en een ijder der selven hertelic vermanen standvastigh te blijven in de leere der waarheijds, haerselven tot geen conventiculen der papisten te laten verleijden, veel minder int een of andere ge- hoor geven, enso ijmant van eenige paep of papist mochte gemolesteert werden, dat se het selve den bedienaren des woordts tijde- lick en aen dienen, om door deselve gerust gestelt, en na vereijdsch onderricht te wor- den.

2. dat de predikanten dickwils hujsbe- soeking gedoen, conferentien ist mogelick

met de papen en kloppen, immers met de papisten houden, tractaten tegen het pausdom uijtgeven, der papen uijtgestroijde boeckiens resuteeren, en godt vurighlick bidden, de middelen tot afbreuck des pausdoms te willen segenen.

3. dat men in alle kercken, schoolen wees en armhuijsen in voeren en trouwelick onderhouden de catechisatien, so met jonge als oude luijden, en dat men in deselve oren verstoote de gronden des pausdoms en ter contrarie bevestige de fondamenten van de ware gereformeerde religie.

Item dat men toesie dat geen paepsche binnen vaders en moeders genomen worden.

4. Dat men de dreijgementen in gods h. woordt tegens alle afgoderije op de afgoderije des pausdoms appliceere.

5. Dat men in alle publijcke gebeden des overicheeden gedachtich sij, en den heere vijerichlick bidde niet alleen dat hij haer de oogen des verstandts sulcks wil openen dat sij den grouwel des pausdoms, en haer afgoderijen mogen sien, ende haer herten neijgen, dat sij dat siel en landt verdervende quadt animeuselijck moogen tegenstaen, maer oock de papisten int gemeen krachtelick wil beheeren, die haer herten krachtelick en verlichten.

6. dat men de officieren die professie doen van de waere gereformeerde religien, die nalatigh werden bevonden haer maght en Autoriteijt tot weeringe des pausdoms te emploieeren, dickwils daer over sal aensprecken, en door alle middelen, en inductien tot executie der placaten soecken te disponeren, en in kas bevonden moghten worden tegens haer eedt en pligh, der papisten exorbitantien nootorlijcken te conniveerde, en met de papisten te composeeren, dat men kerckelijck tegens alsulcke, na exigentie van saecken procedeeere.

7. Dat de predikanten getrouwelijck haers beroepplaetsen bij blijven, om te beter opsicht op hare kudde te houden, dat oock

goede deveijzen werden gedaen om alle schouten vant platte landt hare wooninge op haere respective dorpe te doen nemen en lidmaten sijn van de ware gereformeerde religie, en dat der selver familie de kercke frequenteeren volgens t placcaat van de Jare 1639.

8. Dat benevens de predikanten oock de ouderlingen, diaconi emiriti en alle schoolmeesters neerstigh over de kudde waecken, midtsgaders over de catechisatien, handel en gangen van de Jesuijten, papen, kloppen, ja der papisten int gemeijn goed acht nemen, en vooral we gadeslaan waer ergens een swack lidt of toehoorder door de selve soude mogen aangesprocken, of in perijckel van verleijdinge gebracht werden, omt selve opt spoedighste de predikanten te notificeeren, die alsoo door alle goede middelen de swacke in teijchel? loopende te helpen behouden.

9. dat alle schoolmeester, so wel des somers al des winters, alwaer het maer onder seer weijnige kinderen schoolhouden geen andere boecken als van de ware gereformeerde religie leeren haer schoolkinderen vader selve capaciteijts de fondamenten der religie veerstelick inscherpen, ende selve met een goet en stichtelick leven voor gaen.

10. Dat alle gereformeerde ouders wel werden vermaent hare kinderen in geen paepsche schoolen ofte bij kloppen te besteden om ijs wat te leeren.

11. Dat alle jonge ongetroude lieden tot ledematen aengenomen wordende ernstelick worden vermaent met pausgesinde geen houwelick aantegaen, en dat alle dienstboden ledematen werden onderricht wat perikel dat sij loopen, indien sij haer aen paepsche heeren of vrouwen komen te verhueren.

12. Dat men nae het exempel van andere provincien bearbeijde dat de Ed. mogh. heeren staeten en magistraten, midts gaders de heeren van eenige Collegien en godshuij-

sen, en voorts alle particuliere eijgenaers, so veel doen en mogelick is, hunne landerijen, verpachten aen lieden van de gereformeerde religie, en dat deselve de paepsche bruijckers, door alle mogelijcke devoijren soecken te brengen en dat sij de gereformeerde kercke frequenteeren.

13. Ende of het mochte gebueren dat er lijcke actien en schandelijcke exorbitantien in kerckelicke persoonen werden vernomen, die dan, wanneer geen behoorlijke censuer der tegens werdt geoeffent seer breedt, insonderheijdt bij de papisten werden uijtesewesen, en daer door aen papen en priesters, die het landt gestadigh doorloopen, en sulcke dingen opvisschen, occasie werden gegeven om de gereformeerde leere verdacht en hatelick te maken. Ja dat selfs, die geene die de kercke gods gunstigh sijn, en met de selve wel mejne qualick van sodanige persoonen komen te sprecken, de klacht over de selve te doen, dat den insonderheijt in dese tijden alle kerckelicke personen niet alleen aght nemen op anderen maer oock op haer eijgen selven, desulcke door den nauwer en streckter censuren. midtsgaders oeffeninge van kerckelijcke discipline, opdat wanneer groote en droevige ergernisse werden gegeven, blijcken magh, dat de Christelicke gereformeerde kercke daer van afgrijsch heeft, als regelrecht wegens haer leer en religie strijdende.

14. dat alle dese middelen jaerlick in Classibus werden voorgelesen, ende visitatoris alle jaer haer wel informeerden, of deselvige oock behoorlick gepractiseert werden.

15. dat de Classen in een gedurige last hebben en houden de exempelen van bijzondere staeticheden des pausdoms onder haer voorvallende, dat de gedeputeerden des sijnodi staedig lieten te subministreren.

Collatum concordat.

De Klapperman

Uitgave van de Stichting Oud Woudenberg.

Redactie

G.D. Marringa, H. Schouten, Th. van Straalen en J.J. Timmer.

Redactie-adres

G.D. Marringa, Tromplaan 15, 3931 AG Woudenberg, tel. (03498) 62328.

Abonnement

De Klapperman wordt aan donateurs van de stichting zonder kosten toegezonden. Donatie minimaal f 15,00. Losse nummers f 10,00.

Secretariaat stichting

Adres: Postbus 2, 3930 EA Woudenberg

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is zonder toestemming van de uitgeefster niet toegestaan.

Inhoud

- Woudenberg, beschreven door A.J. van der Aa. Bewerkt door H. Schouten.
- De inventarisatie van de archieven van de gerechten Woudenberg en Geerestein in 1891 door A.F.M. Reichgelt.
- Paepsche stoutigheden op Voskuyl en Gerestein door H.M. van Woudenberg.

Eindredactie

G.D. Marringa, coördinator werkgroep Publiciteit van de Stichting Oud Woudenberg.

Bij de omslag:

Titelblad Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden 1849 door A.J. van der Aa.

Behoort bij Mededelingenblad nr. 40.